

Աղբիւրի յաւելում

ՏԵՂԵՎՈՆ № 282

Հոյս է տեսնում շաբաթը մի անգամ կիրակի օրերը

№ 13 կիրակի ապրիլի 15 տասներկուերորդ տարի 1901

ՇԱՐԱԽԱԿԻՈՒՄ Է 1901 Թ. ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Աղբիւրի տարեկան գինը 3 ռուբ. Տարազինը 6 ռ.:
 Загуб. Тифлисъ, редакция иллюстр. жур. АГБУРЪ-ТАРАЗЪ կամ Tiflis (Caucase) Réd. des jour. Agbur et Taraz

ԻՄ ՅԻՂՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ Թ. ՊԱՏԿԱՆԵԱՆԻ ՄԱՍԻՆ
 Գլուխ Զ.

Մատկանեանը իբրև հեղինակ և նշանակութիւն ունեցող մարդ շատ ընդարձակ նամակադրութիւն ունէր: Յայտնի բան է, այստեղ խօսքը մասնաւոր կամ ընտանեկան նամակադրութեան մասին չէ, այլ պիտի նամակադրութիւն մեզանից ամեն մէկն ունի, այլ ընդհանուր, հասարակական նշանակութիւն ունեցող նամակադրութեան: Խմբագիրները խնդրում էին նորան աշխատակցել իւրեանց լրագրին, ընկերութիւնները կարենոր էին համարում ձեռք բերել նորա բարոյական օժանդակութիւնը, հեղինակները կամենում էին իմանալ նորա կարծիքն իւրեանց հեղինակութիւնների մասին, հրատարակիչները կարօտում էին նորա օգնութեան իւրեանց հրատարակութիւնները յաջող կերպով տարածելու, մասնաւոր մարդիկ խնդրում էին նորա միջնորդութիւնն իւրեանց գործերի համար այս կամ այն վարչութեան կամ նշանակութիւն ունեցող մարդու առաջ, և այլն և այլն:

Նորա այդ ընդարձակ նամակադրութեան մէջ սակայն իւրեանց հասարակական նշանակութեամբ

մի առանձին տեղ էին բռնում նորա այն նամակները, որ նա երբեմն ստանում էր սուրանից-նորանից և որոնք իւրեանց մէջ պարունակում էին վիճաբանութիւն, անբաւականութիւն նորա գրուածներում յայտնուած դանազան մտքերի, հայեացքների վերաբերմամբ և նորա բռնած ուղղութեան դէմ: Հանգուցեալը սովորաբար նոցա վերայ ուշադրութիւն չէր դարձնում, անպատասխան էր թողնում. բայց վերջին ժամանակներն այդպիսի նամակների թիւն այնքան բազմացել էր և մի քանիսը նոցանից այնպիսի յանդուգն բնաւորութեան էին սծացել, որ նա արդէն իրան չէր կարողանում զսպել. նա, որ առհասարակ չէր սիրում խօսել իւր անձին և ընտանիքին վերաբերեալ գործերի մասին, արդէն չէր կարողանում թաղցնել իւր սրտում այդ թղթերից և նամակներից ստացած վիրաւորանքը, վիշտը: Նա, իւր ասելով, ձեռնարկել էր գրելու մի ընդհանուր պատասխան իրանից անբաւական մնացողներին, իրանից դանգատաւորներին, բայց բանից զուրս եկաւ, որ նա այդ պատասխանը գրել է, նախ, Նախիջևանի բարբառով, երկրորդ, «Սիւլիկին պատասխանը ուղղուած է ոչ այն յանդիմանական թղթերի դէմ, որ հասարակական նշանակութիւն ունէին, այլ զլիա-

ւորապէս այն բամբասանքների և ասէ-կոսէների դէմ, որ նա ամենայն որ այստեղից-այնտեղից լսում էր իւր վերայ: Հետաքրքրական են սակայն Հանգուցեալի այդ մասնաւոր պատասխանի վերջին տողերը, որ ընդհանրապէս կարող են վերաբերել և բոլոր նորա Հակառակորդներին ու թշնամիներին: «Ես գրել չեմ դադրել, ասում է նա այդ տողերում, քանի որ աշխարհիս մէջ կ'իեննամ, ես գրել չեմ դադրել քանի որ աշխարհիս մէջ կայ աղէկութիւն և գէշութիւն, ես գրել չեմ դադրել, քանի որ մէջս կայ խղճմտանք և արդարութեան ձայն: Ինձ գրել չի դադրեցնուլ ոչ գովասանք և ոչ քիւֆիւր, ոչ վարձ և ոչ վախ. քանի որ գլխուս մէջ խելք կայ, քանի որ կուրծքիս մէջ սիրտ՝ ես կ'գրեմ, բայց վայ այն մարդուն, որ կաշխատէ խալէմը ձեռքէս Հանելու. նա իրեն ձեռքով իրեն որդոց Համար փոս փորած կըլայ, գէրէ իմ խալէմս ազգիս փառքի, պատուի ու բաղդաւորութեան Համար է. եթէ էմ շահիս Համար ըլար՝ ինքեբլ ալ շատ աղէկ զիտիք, որ մէկ փասլոտ կազը աւելի անձնական շահ կուտայ մեր ազգի մէջ, քան թէ Հարուր Հազար խալէմը»:

Նորա ստացած վիճաբանական և յանդիմանական թղթերից նամանաւանդ չորան առանձին կերպով վշտացրել էր մէկը, որի մասին նա մինչև վերջը չէր դադարում խօսել: Մենք չըզէտենք նա պատասխանեց նորան, թէ ոչ, բայց նորա ակնարկութիւններից պարզ կերպով երևում էր, թէ, եթէ պատասխանէր, ինչ հոգւով պէտք է լինէր այդ պատասխանը և իրան արդարացնելու Համար ինչ փաստեր պէտք է նա մէջ բերէր: Վշտացուցիչ թուղթը, մենք նամակ չենք ասում, որովհետև նա գրուած է եղել փոստի երեք մեծ թերթի վերայ, զրել էր նորան պ. բժ. Արամեանցը, որքան մենք յիշում ենք, 88 թուին: Թղթի բովանդակութիւնը վերաբերում էր «Նոր-Գար» լրագրին և Պատկանեանի դէպի այդ լրագիրը բռնած ուղղութեան ու յարաբերութեան: Ինչպէս յայտնի է մեր ընթերցող Հառարակութեան, Պատկանեանը «Նոր-Գարի» հէնց ծննդեան օրից Համակրութեամբ վերաբերուեց դէպի նա, սկսեց աշխատակցել նորան, բայց յետոյ յանկարծ իւր յարաբերութիւնը կտրեց և սկսեց թըշնամաբար նայել նորա վերայ: Նորա այդպիսի վարեցողութեան պատճառը, իւր ասելով, էր այն, որ «Նոր-Գարը» չի իմացել գնահատել նորա մտերմութիւնը և ջերմեռանդ պաշտպանութիւնը և նորոն փոխել է գող վաճառականների, խաբեբայ խելագար-

ների, ստախօս թերուսների, արտաքսուած ուսանողների և «սոստ-մունջի» Հետ, տպելով այդ վերջին բարբառանքները և ստախօղ լուրերն իւր կառավարած Արհեստաւորաց Գպրոցի մասին: «Ջարմանալի մարդիկ կան Հայրի մէջ. ասում էր նա վշտացած. նոքա չեն Հասկանում, թէ ես ինչու Համար չեմ Համակրում «Նոր-Գարին»: Ի՞նչպէս ես կարող եմ Համակրել մի լրագրի, որի խմբագիրն անընդունակ եղաւ ըմբռնելու այն պարզ ճշմարտութիւնը, որ չէ կարելի կուրօթէն Հաւատալ մի քանի սրիկանների, սինլքորների, և ցիտտել Պ. Պատկանեանին, որ մի փոքր երախտիք ունի ազգի մէջ: Նոքա ասում են, որ ես յարձակուում եմ այդ լրագրի վերայ, և չեն ուզում Հասկանալ, որ յարձակուողը ես չեմ, այլ նա. ես միայն պաշտպանուում եմ իմ սեփական գէնքով՝ երզնիւմբանութեամբ. նոքա իմ այդ հրդիւծաբանութիւնը կոչում են «աղտեղի ոտանաւոր». վնաս չունի, միայն նոքա մոռանում են, որ Պուշկինն էլ իւր ժամանակին շատ «էպիգրամմներ» է գրել Բուլգարինի և ուրիշների վերայ և դորանով ոչ նորա հուշակն է պակասել և ոչ նորա գրուածն «աղտեղի» մակդիրը ստացել. նոքա մեծ «պաֆոսով» և ամբարՀաւաճութեամբ շեշտում են, որ խնայում են իմ հուշակը, ապա թէ ոչ— նոքա Հեշտութեամբ դափնի պսակը կ'ըլեն. իմ զլխից, և չիշում են, որ իմ գրուածները դէզ-դէզ շարուած են զրավաճառների դարակների վերայ: Ես չեմ կարողանում Համաձայնեցնել այդ կրկու Հասկացողութիւնը՝ ես հրուշակ ունեմ և իմ գրուածները չեն կարգում. եթէ իմ գրուածները չեն կարգում, ապա իրտեղից է իմ հուշակը: Մի լրագիր ինձ անդադար վայրաբար «խարազանահարում է» և ինձանից պաՀանջում են, որ ես սիրեմ նորան: Ո՞րտեղ են տեսել, որ զարնող խարազանը Համբուրեն, ես Հասարակ մահկանացու եմ. ինձանից թող աստուածային յատկութիւններ չըպահանջեն: Ես ընդհանրապէս կասկածում եմ այդ լրագրի օգտաւէտութեան մասին, բայց և այնպէս ես նորա վերայ չէի յարձակուիլ, եթէ միայն նա «չըշօշափէր իմ պատիւս». աշխարհումս վատ բաներ շատ, միթէ ես պարտական եմ պախարակել բոլորը: Ինձ մեղադրում են, որ ես գրել եմ «Կախափան», «Պամպուլիոսը», «Աստառը» և ուրիշ այսպիսի բաներ: Ես չեմ հրաժարուում դոցանից. դոքա իմ գրչի Հարազատ զաւակներն են: Հաւատացէք, որ եթէ իմ կեանքում պատահէն այնպիսի դէպքեր, որ առիթ են տուել ինձ շարադրելու այդ գրուածները,

ես դարձեալ նոցա կ'զրեմ: Ասացէք, խնդրեմ, եթէ գիշերը ձեր տունը աւազակ մտնի և ուղեւոր ապանել ձեր սիրասուն որդուն, դուք երկար ու բարակ միտք կանէք, թէ ինչ միջոցով աւելի լաւ է պաշտպանել նորան. դուք անկասկած կանէք այն, ինչ որ բոլորէն ձեզ կ'թելադրէ: «Արուեստական Գպրոցը» իմ ամենասիրելի զաւակն է, ես և միայն ես եմ նորան յղացել և ծնել: Մարդիկ ուզում են նորան սպանել և ես պաշտպանում եմ նորան ինչով կարող եմ»:

(Կըշարունակել)

Ե. ՉՍԷՐՁԻՁ

ԱՐԱՋԻ ԱՓԻՆ

Նստեր եմ մենակ Արազի ափին,
Նստեր եմ տխուր Արազի ափին.
Սև ազուան եկաւ, սև ամպի փէշով,
Գլխուս փաթ տաւ Արազի ափին:

Ջահելութիւնս անցաւ, սև անցաւ
Արազի գարնան մութ ջրերի պէս.
Չաչով, շառաչով անցաւ, շուտ անցաւ
Էս վարար, ելման զիլ ջրերի պէս:

Աշխարհը լի էր անուշ երգերով,
Ու սիրտս բաց էր ընկերի համար.
Աշխարհը լի էր զառ երազներով,
Ու սիրտս բաց էր ամենքի համար:

Հիմի, այ ազուաւ, լաց գլխուս, լաց,
Սիրտս — ամալի, աշխարհն — ամալի.
Տես, աչերս ուռեր ու ամպ են դարձեր,
Բայց լալ, սրտանց լալ չեմ կարող իւկի:

Վ.Ի.ՅԵՏԱ

Ա.Ի. ԻՍԷԶԱԿԵԱՆ

ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Այստիւ մեր ուսանողները Գերմանիայում զարճութեան հարցը միակ և զլխաւոր պատճառը չէ, որ նրանց չէ յաջողում գերմանական հասարակութեան մէջ մտնել: Բանը նրանումն է, որ այն հասարակութիւնը, որի ղռները կարող են բաց լինել մեր ուսանողի համար, այդ հասարակութեան մտաւոր զարգացման ցածր աստիճանի շնորհիւ, առանձին ձգողական ոյժ չէ ներկայացնում նրա համար: «Ի՞նչպէս», պիտի բացականչէ ընթերցողը, «միթէ հայ ուսանողի մտաւոր զարգացումը կարող է աւելի բարձր համարել, քան գերմանական հասարակութեանը»: Ընթերցողը իրաւունք ունի զարմանալու, և յիշաւի դա մի պարագիծ է, որի շուրջը միշտ պտտում են առանց լուծումն գտնելու, երբ խօսք է գալիս այդ հարցի մասին: Մի կողմից անհերքելի է, որ այն հասարակութիւնը, լինի դա Գերմանիա, թէ մի ուրիշ եւրոպական երկիր, որի հետ մեր ուսանողը փոքր ի շատէ շփումն ունի, մտաւոր զարգացմամբ ցածր է նրանից, և զարմանալին այն է, որ նա իր հայրենիքի հասարակութիւնը, մտաւոր տեսակէտից, աւելի համապատասխան էր գտնում իր այդ տեսակի պահանջներին, քան եւրոպականը: Հետաքրքիր է, որ Ռուսիայից եկած ճանապարհորդները յաճախ դանդաղում են որ «գերմանացիք ամենևին զարգացած չեն»: Միւս կողմից անկարելի է հաշտել այն կարծիքի հետ, իբր թէ մեր կիսասիական հասարակութիւնը եւրոպականից աւելի բարձր է:

Այդ անսպասելի և անհասկանալի դիտողութեան սխալը ես այսպէս կը բացատրեի.

Նախ և առաջ եւրոպացին և մանաւանդ գերմանացին պատկանում են այն մարդկանց թւին, որոնք աւելի շատ գիտեն և շատ են զգում, քան արտայայտում, այն ինչ մենք, ընդհակառակը, աւելի շատ ենք խօսում, քան իսկապէս գիտենք: Մենք սիրում ենք կէս ժամայ ընթացքում դուրս թափել ոչ միայն այն, ինչ որ «ունենք», այլ և ինչ որ եմք. ամեն առիթով մենք պահանջ ունենք յայտնելու մեր «սեպհական կարծիքը»: Խօսակցութեան մէջ գերմանացին սիրում է զործածել «գուցէ», «միթէ», «չէի կարծում», «դուք կարծում էք», «հետաքրքիր է», «փոքր ինչ դժուար է հաւատալ» և

այլ սրանց նման խօսքեր: Խօսակցութեան ժամանակ նա աշխատում է իրան ըստ կարելոյն չէզօք պահել. բայց դա դեռ չի նշանակում, որ նա չունի իր սեպհական կարծիքը. ոչ, դա սխալ է, որովհետև մտաւոր ինդիվիդուալիզմը ոչ մի ցեղի համար այնչափ բնորոշ յատկութիւն չէ, ինչպէս գերմանականի համար: Գերմանացին, ինչպէս և առհասարակ եւրոպացին, չէ սիրում մտնել լուրջ վիճաբանութեան մէջ և չէ պաշտպանում իր կարծիքը այն մարդու դէմ, որի հետ արդէն երկար ժամանակից ի վեր ծանօթ չէ. մենք, և բնականաբար մեր երիտասարդը խօսակցութեան սկզբից արդէն սիրում է նետել նրա մէջ ամբողջ իր էութեամբ և այն բացականչութիւններն ու դարձածքները, որ նա գործ է ածում, ոչ միայն պարզում են կարճ միջոցում իր ինչ լինելը, այլ և ունին անգիտակցական նպատակ վայր գցել խօսակցի «դիմակը»: Դա ընդհանրապէս երիտասարդութեան յատկութիւնն է, ինչպէս առանձին ինդիվիդի, այնպէս և ամբողջ ազգի համար, որ դեռ նոր է սկսում կրթւել և այդ պատճառով անընդունակ է կեանքի ամեն ինչ երևութիւն տալ իր պատշաճաւոր նշանակութիւնը: Քննադատութիւնը ևս ունի իր շփոթան: Բաւական չէ քննադատական մրտաւոր ընդունակութիւն ունենալ, անհրաժեշտ է և յարմարել հանգամանքներին — ու՜մ հետ ինչպէս վիճաբանել: Այդ տեսակէտից Դրեբոյէդովի Չացկին ուսուցասարակութեան համար արդէն հիմա ծիծաղելի է, իսկ Եւրոպայում ամենևին չէին դարմանալու նրա խելագարութեան լուրին, և Պուշկինը, որը ամբողջ մի զլխով բարձր էր իր ժամանակից, իրաւացի էր ասելով «Топе отъ ума» կատակերգութեան մասին, որ սրա հեղինակը խելօք է, իսկ հերոսը ամենևին ոչ: Այդ բոլորը ի նկատի առնելով, գերմանացու մտաւոր սլաշարի, նրա զգացումների և գաղափարների մասին եզրակացութիւն անելու համար, պէտք է շատ զգուշ վերաբերւենք դէպի այն գիտութիւնները, որ անում են այդ նիւթի վրայ Եւրոպայում ճանապարհորդող հայ և ուսու ճանապարհորդները: Բայց անշուշտ այդ գիտութիւնը ունի ճշմարտութեան իր որոշ մասնիկը, որ կայանում է նրանում, թէ եւրոպացիք սովորած են աւելի մասնագիտութեանը հետևել ի վնաս ընդհանուր դարդացման:

Սակայն դա չէ յիշեալ եզրակացութեան անճիշտ լինելուն զլխաւոր պատճառը, որը աւելի հետաքրքիր է: Մեր ուսանողը կարծում է որ իր հայ-

րենիքի հասարակութեան այն շրջանը, այն ստորճանը, որտեղ նա ապրել է, կամ մուտք է ունեցել, համապատասխան է գերման հասարակութեան այն շրջանին, որտեղ նա ձգտում կամ սկսել է մտնել: Դա մի սխալմունք է, որի վրայ ուշադրութիւն չէ դարձաւ: Հայոց մատաղ սերունդը ուսանում է հետևեալ միջնակարգ դպրոցներում. զիմնադիւ, ընթացական ու մասամբ հայոց թեմական դպրոցներում: Նա բաղկացած է աշակերտներից, որոնք սկսականում են հարստութեան ու դասակարգի տարբեր աստիճաններին: Մինչև այդչափ մեր և երոպական հանգամանքները նմանում են միմեանց. սրանից յետոյ զալիս է տարբերութիւնը, որ հետևեալն է. մեր զիմնադիւստը կամ մեր ընթացական աւելի է ջոկում մեր հասարակութեան մէջ, քան օրինակ, գերմանացի զիմնադիւստը իր միջավայրում: Դա բացատրւում է մեր կեանքի խաւարով, ուր ոչ միայն ուսում առածը, այլ և դեռ ուսում առնողը արդէն աչքի է ընկնում: Երբ այդ աշակերտը հասնում է բարձր դասարաններին և միջնակարգ դպրոցը արդէն աւարտելու վրայ է լինում, նա գրեթէ բոլորովին անկախ իր դասակարգի նիւթական պայմաններից, ազատ մուտք ունի մեր հասարակութեան բոլոր խաւերում: Այդ արտօնութիւնը տալիս է նրան իր ձեռք բերած մտաւոր զարգացումը: Կովկասեան քաղաքակրթութեան արագ ընթացական շնորհիւ, ծնողների և ուղիների մէջ կրթութեան զանազանութիւնը մեզ մօտ շատ աւելի մեծ է, քան Եւրոպայում, ուստի մեր հայրը աւելի է պարծենում, որ իր որդին «զիմնադիւստ» է, քան եւրոպացին: Տեսէք, թէ ինչ դիրք ունի զիմնադիւստի, ընթացական և թեմական դպրոցի մեր աշակերտը զաւառներում և մինչև անգամ կենդրոնական քաղաքներում: Ուրում եմ ասել, որ մեր միջնակարգ դպրոցի աշակերտը, անկախ իր ընտանիքի հասարակական դիրքից, մեծ մասով մասնակցել է իր քաղաքի ոչ միայն միջակ բուրժուազիայի ընտանեկան ու հասարակական կեանքին, այլ յաճախ և բարձր բուրժուազիական կեանքին: Այդ միջակ ու բարձր բուրժուազիական պարունակում է իր մէջ ոչ սակաւ անձեր, որոնք ուսանել են բարձրագոյն դպրոցներում, այնպէս որ այդ շրջանների մէջ շրջել մեր երիտասարդների համար մտաւոր տեսակէտից պիտի բաւական հետաքրքրական լինի: Բացի դրանից նոյն շրջանների նիւթական պայմանները թողնում են ընտանիքի անդամներին բաւական ազատ ժամանակ,

որ ծախսում է դանազան զւարճալի ձեռնարկութիւնների վրայ, ինչպէս երեկոյթների, ընդունելութիւնների և այլն: Այդպիսով, միջնակարգ դպրոցների բարձր դասարանների որևէ աշակերտ, կարող է գտնել այս շրջաններում ոչ միայն հաճոյք, այլև իր մտաւոր զարգացման բաւականին համապատասխան միջավայր:

Վերջացնելով այդ դպրոցը, նա զայիս է արտասահման, օրինակ Դերմանիա: Ո՞ր շրջանն է նա ընկնում: Ո՞ր դասակարգին են պատկանում այն միջանի անհատներն ու ընտանիքները, որոնց հետ նա ծանօթանում է, կամ աւելի ճիշտն ասած, որոշ չափով կենսական կապեր է հաստատում ժամանակի ընթացքում: Նա կարծում է, որ ընկնում է նոյն դասակարգը, որևէ պատկանել է կամ սովոր է եղել հայրենիքում: Ո՛չ: դա սխալ է: Նա ընկնում է, յամենայն դէպս, մի աստիճանով ցածր դասակարգի մէջ: Եւրոպացիք մեզնից շատ և աւելի հարուստ են, այնպէս որ տնտեսական պայմաններով մեր բարձր բուրժուազիան համապատասխան է նրանց միջակ բուրժուազիային, մեր միջակը — նրանց ստորին, մեր ստորինը — նրանց բանտարկանին, իսկ մեր բանտարկանը — զուգեք պրոլետարիատին: Երևակայենք, օրինակ, որ մեր միջակ բուրժուազիային պատկանող մի երիտասարդ գայիս է Բերլին: Այստեղ մի ընտանիքի մէջ վարձում է նա իր համար մէկ սենեակ: Բնակարանի կահկարասիքից և ամբողջ կարգ ու սարգից նա եզրակացնում է, որ այդ ընտանիքը պատկանում է գերմանական միջակ բուրժուազիային: Պատահում է յաճախ, որ այդ կարգ ու սարգը աւելի շքեղ է լինում և ընտանիքի նիւթական միջոցները աւելի բարձր, քան մեր միջակ բուրժուազիային: Ժամանակի ընթացքում նա մտերմանում է այդ ընտանիքի անդամների հետ, նրանց միջոցով ծանօթանում է ուրիշ ընտանիքների և անձանց հետ, մի խօսքով նրա շուրջը կազմում է մի շրջան, որի անդամները պատկանում են միևնոյն դասակարգին: Հուսով նա սխտւմ է նկատել, որ այդ ծանօթները անհետաքրքիր են նրա համար մտաւոր տեսակէտից, նա սկսում է ձանձրանալ նրանցից, ապա առաջ է դալիս նրա մէջ հետաքրքրութիւն, թէ ինչպէս կարելի է բացատրել այն անհասկանալի երևոյթը, որ այդ շրջանը իր մտաւոր զարգացմամբ աւելի ցածր է քան այն շրջանը որտեղ նա պտտել է հայրենիքում: Կարծելով, որ իր տնային և եւրոպական շրջանները միևնոյն համապատասխան դա-

սակարգին են պատկանում, նա ստիպւած է եզրակացնել, որ միակ բացատրութիւնը կայանում է նրանում, որ գերմանացիք առհասարակ մտաւոր զարգացմամբ մեզնից ցածր են: Բայց նա չէ կարողանում որոշակի կերպով այդ ասել, որովհետև անկարելի է նրա համար հաշտել այդ եզրակացութեան հետ, և հարցը մնում է բաց:

Եզրակացութիւնը չէ համապատասխանում իրականութեանը, որովհետև հիմքերը ճիշտ չեն: Բայց նրանումն է, որ այն ընտանիքը, որտեղ վարձում է չիշեալ ուսանողը իր սենեակը, և այն ծանօթութիւնները, որ նա ձեռք է բերում այդ ընտանիքի միջոցով, պատկանում են գերմանական ոչմիջակ, այլ ստոր բուրժուազիային:

Պ. Մելիքեանագիտագիտ

(Կրշարունակելի)

Յ Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ա Ռ Ա Ի

Մեծ պատի վերջին օրը մթնում էր արդէն: Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցում երեկոյեան ճրագալուցի պատարագն սկսել էր: Աղօթողների ահագին բազմութիւնը լցրել էր ընդարձակ եկեղեցին. ասեղ ձգելու տեղ չէր մնացել և դեռ շարունակ դռներից մարդիկ էին ներս մտնում, կամաց հրհրում միմեանց և աշխատում տեղաւորելու: Դպիրների ու սարկաւաղների ձայներն խառնւում էին ծերունի ջերմեռանդ աղօթողների մըրմունջներն ու հոռաչանքները, կանանց անվերջ քչիչոցը, երեխաների ճիչերը, ջահել մարդկանց խօսակցութիւնները: Մարդիկ շոգից խեղդում էին. քրտինքը առատ զորում էր նրանց ճակատներից: Արտաշէնյաճ թանձր օդն ու լուսնաւ գոլորշիները, միանալով մոմերի սև ծխի և բուրավառներից բուլայ բուլայ բարձրացող խնկահոտ մոռխի հետ, թանձր ամպի պէս լցնում էին եկեղեցու կամարները և նսեմացնում բարձրում ջահերի վրայ վառուղ մոմերի լույսը: Սեղանը և ս ողողւած էր այդ թանձր ամպով, որի միջից հազիւ երևում էր պատարագի քահանան և այդ դրութեան մէջ նրա խոսքերը լսում էին մի տեսակ խորհրդաւոր ու մարդկանց մէջ հաւատ չեղձնող եղանակով: Չատերը, որոնք ամբողջ տարին եկեղեցու երես չեն տեսնում, այդ օրը բարեհաճել էին գալ: Աստուծոյ տունը, արդեօք խելիւ Փրկչի ս. յարութեան աւետիքը և գլխ միջանի րոպէով հանգիստ տալու հոգեւոր ու չարաբանքներով ծանրաբեռնւած նրանց խղճին, թէ լոկ հանդիսատես լինելու մեծ բազմութեանը:

Այդ վերջին սեասկի անձնաորութիւններից էր այդ օրւայ ժամաւորներից մէկը ևս — չաչտնի Սարգիս աղէն: Նա առհասարակ եկեղեցի գնալու սովորութիւն չուներ:

Բազմաթիւ խառն առևտրական ու դատաստանական գործերը միշտ խլում էին նրա ամբողջ ժամանակը և նա անվերջ զբաղւած էր իր մուրհակներով, տոկոսների հաշվարարութեամբ, կատարողական թերթերով ու աճուրդներով: Ինչ օգուտ որ նա մեծ փող ունէր. չէ որ հէնց դրանում էլ կայանում էին նրա օրնիրուն չարչարանքները, անհանգիստ վազվզոցն ու քաշկուտիլը: Սակայն դրանց համար նա ամենևին չէր նեղանում կամ դանդաշտուում. այդ նրա սիրած ու միակ արհեստն էր: Նա մի օր նոտարի մօտ մուրհակներ էր դրել տալիս իր փողերից տոկոսով տալու. հետեւալ օրը բողոքում էր պայմանաժամը լրացած մուրհակների համար, երրորդ օրը գանգատներ էր տալիս դատարանում, չորրորդ օրը աճուրդով ծախում իր պարտապանների կաշբերը: Նա միայն մի տեսակ ապրանքի—փողի առևտուրով էր զբաղւած: Նա վաշխառու էր այդ խօսքի ամենալայն մտքով և վաշխառւի տիպարը ներկայացնում էր ամենակատարեալ կերպով: Նա խիստ կատարելագործել էր միամիտ զոհեր գտնելու, ներանց խաբելու և իր ցանցերի մէջ չաւիտեան կաշվանդելու հաստատ ու ապահով ձևերը: Օրէնքն իր բոլոր խնստութիւններով անգոր էր զսպելու այդ մարդ-դադանին, որն իր սատանայական հնարագիտութեամբ միշտ կարողանում էր ազատել ամեն պատժից: Վաղուց հանգել էր նրա մէջ կարեկցութեան ու զթութեան վերջին կաշն անգամ և նա իր դիւակն հրճւած գտնում էր իր զոհերի անգոր տանջանքների, լաց ու հառաչանքի, թըշառութեան ու արտասուքների մէջ միայն: Նա չըգիտէր թէ ինչ է խղճալ թշառին, օգնել թոյլին, ողորմել աղքատին. այդպիսի բաները նրան անհասկանալի էին: Քանի տուն էր քանդել նա. քանիսիք ընտանեկան բարւոք դրութիւնը խորտակել. քանի գոհ ու բախտաւոր մարդկանց օրական հացի կարօտ դարձրել իր անխիղճ ու անսպառ տոկոսներով: Նա խլում էր իր պարտապանների ամբողջ արիւն-քրտինք աշխատանքը, նրանց շարժական ու անշարժ կաշբերը, նրանց կանանց սիրած զարդերը, իսկ նրա պահանջը դեռ չէր վերջանում: Այժմի նա չէր խնայում, այդ պատճառով ոչ ոք էլ նրան չէր սիրում, ամենքի ատելին էր նա: Սակայն նա ինքը ևս բաւականին պատժւած էր. ուրիշներին տանջելու համար, ինքը ևս պարտաւոր էր թէկուզ ակամայից տանջել. և նա անց էր կացնում իր օրերը միշտ անհանգիստ, բարկացած, մտազբաղ ու վրդոված դրութեան մէջ: Ուրիշներին շարունակ բռնաբանելու հասցնողը ցանցնում է իր ձեռքը. այդպէս էր և անգութ Սարգիս աղէն:

Այդ օրը ևս նրա հանգստութիւնը վրդովւած էր: Թէև նա այժմ եկեղեցումն էր գտնուում, սակայն դա կարծես միայն նրա համար էր, որ այդ օրն էլ խաբէր Աստուծոն, ինչպէս միշտ խաբում էր մարդկանց. Կատարում էր պատարագի սրբազան արարողութիւնը, իսկ նա՝ Սարգիս աղէն—մտքով գտնուում էր եկեղեցուց շատ հեռու իր փողերի, մուրհակների ու տոկոսների աշխարհում: Նա չէր կարողանում գէթ մի բոլակ իր միտքը կենդանացնել աղօթքների վրայ. նրա ուշքը դուրս էր սլանում. եկեղեցում կանգնած նա չէր կարողանում մոռանալ այդ

օրը իր գլխով անցած մի դէպքը, որին ամեն անգամ մըտաբերելիս բարկութիւնից ու չուզումներից դողում էր: Նրա պարտապանը—փոքրիկ խանութպան Յովսէփը—երկու ամիս շարունակ խաբխաբել էր նրան և չէր վճարել իր 300 ռուբլի պարտքը, որը դատարանով Սարգիս աղէն վճռել էր տել նրա վրայ և դուրս բերել կատարողական թերթը: Այդքան երկար նա ոչոքի ժամանակ չէր տել, բաց աչս անգամ զիջանելով ուրիշների խնդրին՝ չէր նեղացրել Յովսէփին, սպասելով, որ նա շուտով կըվճարի իր պարտքը. իսկ նա մինչև այդ օրը դեռ չէր վճարել: Ահշտ է, Յովսէփը թէ նիւթական և թէ ընտանեկան ձախորդութիւնների պատճառով ամեն կողմից խիստ նեղ դրութեան մէջ էր գտնուում, սակայն Սարգիս աղէն այդ չէր հարցնում. նրան ի՛նչ. միթէ Յովսէփի զփախտութեան մէջ ինքը ամենափոքր մեղք անգամ ունի: Նա փող է տել տոկոսով և իրաւունք ունի ժամանակին պահանջելու. Յովսէփի պարտքն է վճարելու հոգսը քաշել. որտեղից և ինչպէս ուզում է թող ճարէ փողը:

Այդ օրը վերջապէս Սարգիս աղի համբերութիւնը հատել էր: Նա դիմել էր դատական պրիստաւին և նրան տարել էր վեր գրել տալու Յովսէփի փոքրիկ խանութի ապրանքը, սակայն նրանց զնալուց առաջ իր թշնամիները չայտնել էին Յովսէփին այդ բանը և սա, ամօթից ու խաշտառակութիւնից փախչելու համար, լիակել էր խանութը և գնացել տուն: Զայրացած Սարգիս աղէն չէր ուղեցել դորձը այլ ևս չետաձգել և Յովսէփին աւելի պատժած լինելու համար պրիստաւին տարել էր նրա տան կաշբը գրել ապու: Տուն մտնելով նա չէր հաւատացել իր աչքերին, տեսնելով այնպիսի ալքատութիւն, որ նա ամենևին չէր կարծում: Յովսէփի տանը կային միայն ամենաանհրաժեշտ կարասիքները և շորերը, որոնց պրիստաւը իրաւունք չուներ ցուցակագրելու. Ամօթահար ու վշտացած Յովսէփը մի անգամ ևս փորձել էր արդարանալ, ցուց տալով իր թշառ դրութիւնը. նրա կինը մի անկիւնում կամաց լալիս էր չըգիմանալով այդ նախատինքին. երկու փոքրիկ երեխաները սարսափած թագնւում էին նրա փեշերի տակ, իսկ մեծ որդին՝ Սիսակը—հազիւ տասներկու տարեկան մի տղա—հաւաքել էր իր զրբերը և ամուր բռնել իր ձեռքերում, գուցէ փախենալով, որ անգութ պարտատէրը այն ևս կարող է լալել իրանցից:

Սարգիս աղէն տեսել էր այդ ամենը և, փոխանակ խղճալու, աւելի խիստ էր զայրացել. նրա խոփը քարին էր դիպել և նա ստիպւած էր դատարկաձեռն վերադառնալու. Նրան թւացել էր, որ խորամանկ Յովսէփը նախօք թսգցրել է իր տան կաշբերը և երբ սա ուղեցել էր նորից խնդրել ժամանակ տալու իրան մինչև կրկարողանար աշխատել ու վճարել իր պարտքը, նա կատաղած գոռացել էր.

—Տօ ստախօս, մինչև երբ պէտք է խաբես: Փոյս տուր, փոյս: Այդպիսի խօսքեր շատ եմ լսել: Իսկ եթէ չես տալ, իմացի՛ր որ երեսաներդ ծախել կըտամ. Կարծում ես իմ փողս հեշտ կըմարսես: Դու իմ ձեռքից երբէք չես պրծնիլ:

Սարսափած երեխաները այդ խօսքերի վրայ ճիչ

էին բարձրացրել. արտասուող տանտիկինը աւելի ամուր էր կծկել տան անկիւնում. ջարդած ու չուսահատ Յովսէփը կարկամել էր, քարացել ու կախ ձգել գլուխը: Իսկ Սարգիս աղէն աչք ևս աւելորդ համարելով իրանց մնալը այդ խեղճների մօտ, որոնցից գոնէ այժմ նա ոչինչ չէր կարող ստանալ, իր պրիստաւի հետ միասին դուրս էր գնացել այդ տնից:

Նա այդ օրը երեկոցեան հաղորդւելու էր և դրա համար շտապել էր դէպի եկեղեցի: Պատարագից առաջ նա իր մեղքերը քահանային խոստովանելիս, չիշել էր և այդ օրուայ իր կրած սրտնեղութեան ու տանջանքի մասին, որ պատճառել էր նրան Յովսէփը, իսկ քահանան մեղմօրէն ասել էր նրան.

— Սարգիս աղա, այդքան խոտասիրտ չըպէտք է լինել: Խեղճ է Յովսէփը, նա բարի մարդ է, նա ոչոքի փող չի ուտիլ. այդ փողերն էլ նա չի շուսչել, իսկ եթէ դժբախտութիւնների մէջ ընկնելով ստիպւած է եղել ծախսելու հիւանդների և ընտանիքի վրայ, միթէ դրանում նա մեղաւոր է: Հապա ի՞նչ կարող էր անել մի հայր, որի հիւանդ զաւակը կարօտ է եղել օգնութեան, դրա հետ միասին ընտանիքն էլ իր ապրուստն է ուզում, իսկ շուկայի գործը դժբախտաբար անյաջող է գնում: Խնայէ՛ր նրան, Սարգիս աղա, դարձեալ ժամանակ տուր: Այսպիսի ազիզ օրը վշտացնելով նրանց դու մեծ ջանքանք ես գործել. խոտացիր այլ ևս չըկրկնել այդպէս»:

Սարգիս աղին, ի հարկէ, դուր չէին եկել քահանայի այդ խօսքերը. բայց նա այժմ եկեղեցում կանգնած մտածում էր, որ, ճիշտ էր ասում նա:

Յանկարծ մի փոքրիկ իրարանցում ընկաւ եկեղեցում. մարդիկ սկսեցին խաչակնքել երեսներին: Մանկական մի մի պարզ ու զիլ ձայն բարձր երգում էր.

«Քրիստոս յաւեալ ի մեռելոց...»

Այնքան ազդու և ցնցող էր այդ ձայնը, կարծես երգում էր մի անմեղ հրեշտակ: Մարդիկ փշաքսղուում էին այդ զմայլիչ ձայնից, որը սարսուեցնում ու սթափեցնում էր նրանց. ոմանք մինչև իսկ արտասուում էին: Միամիտ ու անհարստ մանուկը աւետիք էր տալիս մարդկանց Փրկչի չարութեան, ճշմարտութեան ու արդարութեան չաղթանակի մասին և այդ ժամանակ մարդկանց վրայ ազդում էին որքան խօսքերը, նոյնքան էլ երեխայի արծաթահնչիւն ձայնը և նրա երգելու եղանակը:

Յետոյ երբ անցաւ հիագմայման առաջին րոպէն, մարդիկ սկսեցին կամաց շշնջալ միմեանց ականջի: Մէկը հարցնում էր.

— Ո՞վ է այդ երգող երեխան. ապրի, ի՞նչ հիւանալի ձայն ունի: Ինչքան լաւ է երգում:

Իսկ միւսը պատասխանում էր.

— Խանութապան Յովսէփի որդին է. շատ շնորհալի երեխայ է, բայց ինչ արած որ անբախտ է: Սրա հօր գործերը շատ վատ են գնում. անյաջողութիւնները պատել են խեղճին. հիւանդութիւնները նրա տնից չեն վերջանում. առուտուրը խանգարւել է. պարտատէրն էլ միւս կողմից է խեղդում: Գոնէ երեխան լսելօք լինի, այդ էլ մխիթալութիւն է:

Սարգիս աղէն, որ ինքն էլ հիացած էր երեխայի երգից, լսում էր երկու խօսակիցների այդ խօսքերը և ըզգում, որ դրանք իրան էլ են վերաբերում, թէև խօսողները չէին նկատել նրան: Նա շփոթւել էր. քրտինքը չորդ կաթիլներով առատ գլորում էր նրա ճակատից և ողողում նրա դէմքը: Այդ րոպէին նրա հոգու մէջ մի փոփոխութիւն էր կատարւում. մի մեծ ու հիմնական փոփոխութիւն... Նրա մէջ սկսում էր խօսել արդարութեան վաղուց լուծ ձայնը. Սարգիս աղէն վերակենդանանում էր բարոյապէս...

Պատարագն արձակեց. Սարգիս աղէն ամենից շուտ դուրս եկաւ եկեղեցու բակը և ուշի ուշով դիտում էր եկեղեցուց դուրս եկող երեխաներին. նա փնտռում էր մէկին, որին ահա վերջապէս գտաւ: Յովսէփի որդի Սիսակն էր դա, որն իր ցնցող երգով նրա մինչև հոգու խորքն էր թափանցել և զարթեցրել նրա թմրած սիրտը:

Սարգիս աղէն հանեց իր գրպանից թղթի մի ծալած թերթ, — Յովսէփի պարտքի կատարողական թերթը, — և տալով երեխային՝ մեղմ ու փաղաքշական ձայնով ասաց նրան.

— Որդեակ, տար այս թուղթը հայրիկիդ և ասա, որ ես շնորհաւորում եմ նրա Զատիկը և բաշխում իր պարտքը:

Նրեխան, որը նրան տեսնելուն պէս վախեցել ու շփոթւել էր, չիշելով մի քանի ժամ առաջ իրանց տանը տեղի ունեցած տեսարանը, սիրտ առաւ տեսնելով, որ այն խոտասիրտ ու դաժան մարդը այս անգամ խօսում էր իր հետ այնքան քաղցր ու սիրալիլ եղանակով: Նա առաւ թուղթը, ժպտաց, գլխի թեթեւ շարժւածքով կարծես իր շնորհակալութիւնը յայտնեց և վազեց դէպի տուն:

Այդ երեկոյ ուրախութեան տօն էր կատարւում խեղճ Յովսէփի տանը: Յիսուսի սուրբ Յարութեան չիշատակի հետ միասին նա տօնում էր իր ու իր ընտանիքի միւսնող բախտի չարութիւնը. նրանց խորտակող կեանքի ու ընդ միշտ սևացող ապագայի չարութիւնը...

Սակայն աւելի երջանիկ էր այդ երեկոյ աղէն. իր 55 ամեայ կեանքի ընթացքում նա երբէք իրան այնպէս զոհ ու բախտաւոր չէր զգացել: Վաղուց էր մեռել ու թաղւել նրա խիղճը. վաղուց էր քարացել ու անզգայացել սիրտը և նրան անյայտ չէր իր բարոյական մահը. իսկ այդ երեկոյ մանկական մի ձայն սթափեցրել էր նրան և նա ներելով իր պարտապանին, զգում էր, որ այդ րոպէից յաւուրիւն է առել իր փառացած սիրտը, իր մեռած խիղճը... Իր կատարած բարի գործի գիտակցութիւնը քաջա անգամ երջանիկ էր դարձրել նրան...

ՆՇՏԱՐ

ԵՐԵԿ ՄԱՅ

(Գրում Լ. Տոչատյ)

—Ասացէք, ի սէր Աստուծոյ, ինչ կարող էի անել, պատասխանեց ամուսինը. Ես ամեն միջոց գործ դրի նրա միտքը փոխելու՝ պատճառ բերելով նախնական միջոցներու, երեխաներս, որոնց մենք պէտք է տալը թողնէինք, նաև գործերս. նա ոչինչ չէ ուզում լսել: Նա նախագծեր է քաշում արտասահմանի կեանքի մասին, որպէս առողջ մարդը: Իսկ խօսք ասել իր գրութեան մասին, միևնույն է թէ սպանել նրան:

—Նա արդէն սպանւած է, հարկաւ որ է այդ ձեզ իմանալ, Աստիլի Դիմիտրի: Մարդս չի կարող ապրիլ երբ թոքեր չունի, իսկ թոքերը նորից չեն կարող աճել: Ցաւալի է, ճշող, բայց ինչ արած: Մեր և ձեր գործը միայն այն պիտի լինի, որ նրա վախճանը կարելոյն չափ հանգարտ լինի: Խոստովանահայր է հարկաւոր այստեղ:

—Այս, տէր Աստուծ, հասկացէք գրութիւնս. ասաց ամուսինը չի շեղեցնելով նրան իր վերջին կամքը. Թող լինի այն՝ ինչ որ լինելու է, բայց ես չրան այդ չեմ ասիլ. Ձէ որ դուք գիտէք, թէ որքան նա բարի է:

—Այնուամենայնիւ փորձեցէք համոզել նրան մնալ մինչև ձմեռուայ ճանապարհը հարթւի, ասաց բժիշկը, լըրջօրէն շարժելով գլուխը, — թէ չէ ճանապարհին կարող է վատանալ:

—Ակսիւշա, աչ Ակսիւշա, ծուռ էր փոստի վերակացւի աղջիկը, ծածկելով գլխին բաճկոնը, և կոխտելով ցլտոտ հաշաթը, — գնանք տեսնենք Ջիրկինի տիկնոջը. ասում են թէ կրճքի հիւանդութեան պատճառով տանում են արտասահման: Ես երբէք տեսած չեմ թէ ինչպէս են լինում թոքախտով հիւանդները:

Ակսիւշան դուրս վազեց շէմքից և երկուսն էլ, ձեռք ձեռքի տուած, դուրս փախան մեծ դռներէր: Քայլերը դանդաղացնելով նրանք անցան կառքի մօտով: Հիւանդ գլուխը թեքեց նրանց կողմը, բայց նկատելով նրանց հետաքրքրութիւնը, դէմքը խոժոռեց և գլուխը յետ քաշեց:

—Տէր Աստուծ, ասաց վերակացւի աղջիկը, արագ յետ դարձնելով գլուխը: Ինչ գեղեցիկ էր նա, հիանալի. հիմա ինչ է դառել, մինչև անգամ զարհուրելի է: Տեսաք, տեսաք, Ակսիւշա:

—Այն, ինչ նիհար է, համաձայնում էր նրա հետ Ակսիւշան. — գնանք նորից տեսնենք, իբր թէ գնում ենք դէպի ջրհորը: Տես, գլուխը յետ քաշեց, բայց ես նրան դեռ չեմ տեսել: Ափսոս, Մարիամ!

—Տես, թէ ինչ տեսակ ցեխ է այստեղ. պատասխանեց Մարիամը և երկուսն էլ նորից փախան դէպի մեծ դռները:

«Երևի ես զարհուրելի եմ դարձել, մտածում էր հիւանդը, — միայն թէ շուտով, շուտով հասնեմ արտասահման, այնտեղ ես շուտով կառողջանամ»:

—Ջը, ինչպէս ես, սիրելիս, ասաց ամուսինը մօտենալով կառքին և ծածկելով կտորը:

«Միշտ միևնույն հարցը, մտածեց հիւանդը, — իսկ ինքը ուտում է:

—Ոչինչ, — ասաց նա ատամների միջով:

—Գիտես ինչ, սիրելիս, վախենում եմ որ ճանապարհին, այսպիսի եղանակին, կարող ես աւելի վատանալ: Եղարդ Իւանիչը չոյն է ասում: Չըվերադառնանք:

Նա բարկութիւնից լուել էր:

—Ելանալը կըլաւանտը, կարելի է որ ճանապարհն էլ կարգի ընկնէր, դու էլ աւելի լաւ կըլինէիր, այն ժամանակ ամենքս միասին կերթայինք:

—Ներողութիւն: Եթէ վաղուց էեզ չէի լսիլ, ես այժմ կըլինէի Բերլինում և բոլորովին առողջ:

—Ինչ արած, հրեշտակս, անկարելի էր. դու ինքդ գիտես! Իսկ հիմա եթէ դու մնայիր մի ամիս էլ, փառաւոր կառողջանայիր, ես էլ գործերս կըվերջացնէի և երեխայոց էլ կըտանէինք...

—Երեսպէք առողջ եմ, իսկ ես՝ ոչ:

—Հասկացիր, սիրելիս, այս եղանակին, եթէ ճանապարհին դու աւելի վատանաս այն ժամանակ, գոնեա, տալը...

—Ինչ, ինչ տանը... տանը մեռնել, սրտմտութեամբ պատասխանեց հիւանդը:

Բայց մեռնել բառը երևի վախեցրեց նրան:

Նա աղաչանօք և հարցական նայեց ամուսնուն:

Ամուսինը աչքերը դետին գցեց և լռեց:

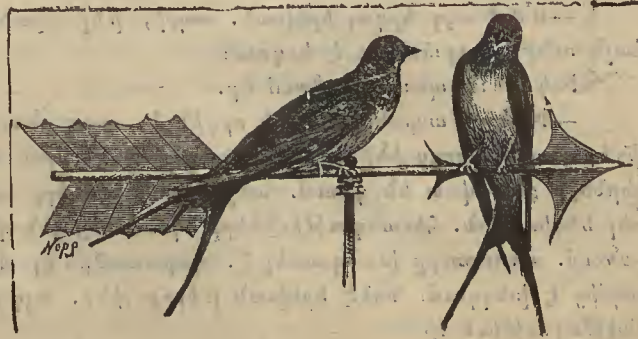
Հիւանդի բերանը չանկարճ երեխայի պէս ծովուեց և արտասուքները թափեցան նրա աչքերից: Ամուսինը ծածկեց երեսը թաշկինակով և լուռ հեռացաւ կառքից:

—Ոչ, ես կ'երթամ, ասաց հիւանդը ուղղելով աչքերը երկնքին, ծայրեց ձեռքերը և սկսեց շշնջել. շփոթ բառեր, Աստուծ լմ, ինչո՞ւ հաւար, ասում էր նա և արտասուքները առատ թափւում էին:

Նա երկար և ջերմ աղօթում էր, բայց նրա կրծքում դարձեալ նոյն ցաւն ու տանջանքն էր: Երկինքը, դաշտերը և ճանապարհը նոյնպէս գորշ էր ու խաւար. նոյն աշնան մառախուղը, ոչ նոսր և ոչ խիտ, որ շաղում էր ճանապարհի ցեխի, կտրի, կառքի և սայլորդների մուշտակների վրայ: Վերջիններս զօրեղ ու ուրախ ձայնով գրոցանելով՝ օժում ու լծում էին կառքերը...

Օր. Անահիթ Բիշմիշեան

(Կըշարունակել)

ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ ՀԱՅԻ ՎԻՃԱԿԸ XIX ԴԱՐՈՒՄ *

Անդրէաս եպիսկոպոսի ջանքով և Կովկասի նախկին փոխարքայի շնորհիւ, ռուսաց գանձարանից տարեկան 100 բաջախի (շուրջ 450 ռուբ.) փող յատկացեցաւ Թաւրիզի ռուսմանրանին յատուկ ռուսաց լեզուի դասաւանդութեան համար, որը կարիք էր ամեն մի թաւրիզեցից վաճառականի համար: Զոր մրգեղէնի առևտուրի ըսկըսելուց յետոյ, իսպառ ձեռք քաշեց մանուֆակտուրի գործից թաւրիզեցի հայ վաճառականը և այդ գործը մնաց մի քանի եւրոպացիների և թուրքերի ձեռքը: Զոր մրգեղէնի, բամբակի, բուրդի առևտուրն էլ տարէց տարի մեծ ծաւալ ստացաւ և պարսկահայերը պարտաւորեալ առևտրական տներ հիմնեցին Ռուսիայում:

Երկու օժանդակութիւնները և հաւաքեալ գրամազխի տոկոսով քիթէ շատ հնարաւոր եղաւ Թաւրիզի ռուսմանարանը բարւոքելու և մրցելու ամերիկացիների վարժարանների դէմ, որն իր նորութեամբ դրաւել էր նորութեան սիրահար հայերի սիրտը: 1875 թ. ռուսացի է հրաւիրուած մեր յայտնի վիպագիր Բաֆֆին, որն ուրիշ ընկերակիցների աջակցութեամբ ոչ միայն դպրանոցը անչափ բարձրացնում է իր նախորդ վիճակից, այլ հիմք է դրում Թաւրիզի գրագարանընթերցարանին, որը պահպանում է իր գոյութիւնը մինչև օրս, թէև «կաղէ կաղ»:

Այս ժամանակները Բաֆֆին աշխատակցելով նույնպէս «Մշակին», թըշնամացնում է իր դէմ տեղիս բնիկներին, որոնք հնարաւորութիւն չըգրտնելով նրան դուրս հանելու իրանց ռուսմանարանից, դիմում են այն ժամանակաւ Ստրպատականի կառավարչապետ՝ Սահաբ-Դիւանին և բռնի ոյժով հեռացնում են, դուրս են քաշում ռուսացի-վիպագրին իր փայփայած ռուսմանարանից:

Ստրպատականի առաջնորդների կամայականութիւնների առաջն առնե-

լու, ժողովրդի իրաւունքը պաշտպանելու և մասնաւոր անձինքների ոտնձգութիւններից պաշտպանելու համար, վաթսուական թւականներից յետոյ, միշտ մի խուլ պահանջ է բարձրացել հասարակութեան զարգացած դասի մէջ և անվերջ կրկնել է մի հաստատուն գրաւոր կանոնադրութեան անհրաժեշտութիւնը. բայց մինչև օրս այդ պահանջը, այդ միտքը լոկ ցանկութիւն է մնացել: Այդ պատճառով առկախ են մնացել հասարակական բոլոր գործերը, մասնաւոր անձնաւորութիւնների և կամ պաշտօնականների կամայականութիւններին և զոհուել ժողովրդի շահերը և ամեն մի բարի խորհուրդ:

Բայց մի պետութեան մէջ, ուր գոյութիւն չունի և ոչ մի դրական օրէնք, ուր միապետի, նրա բոլոր իրաւորների կամքը, ցանկութիւնն է թագաւորում, ինչպէս կարելի էր այդտեղ ապրող մի փոքր ժողովրդի համար հաստատուն և գործադրելի օրէնքներ սահմանել և մանաւանդ գործադրել: Դրական օրէնքի կարեւորութիւնը որքան որ պահանջ է եղել երկրի հայ ժողովրդի կողմից, նոյնքան և աւելի բուռն կերպով ընդդիմութեան է պատահել այն կղերից, որոնք Պարսկաստան գալով, իրանց «եսը» զօրացրել և իրանց միապետական միտումներով խմորել են տեղիս պետական պաշտօնականներից և իսլամական մուշտէլիներին: Առանց բացառութեան այդպիսի մի դրական օրէնսդրութիւնից խոյս են տւել բոլոր Ստրպատականի թեմականները կամ փոխանորդները և եթէ գտնուեն նրանց գրական օրէնսդրութեան հակամէտներ, նրանք էլ ոտնատակ են տւել եղած սովորական կարգերը և ձգտել են իրանց քմահաճութեան համաձայն օրէնքներ սահմանել:

Իրական օրէնսդրութեան պակասը լրացնելու համար 1879 թ. Ստրպատ. առաջնորդարանում հասարակութեան ընտրութեամբ մի մասնաժողով է կազմուած, որը խմբագրում է և հաստատուելով մինչև օրս իբր գործադրութեան մէջն է, բայց մեր կեղերը կրք է հպատակել օրինապահութեան, կարգապահութեան, որ նա խոնարհէր Թաւրիզի հասարակութեան իրա-

զօրների կազմած և հասարակութեան կողմից վաւերացած օրէնսդրութեան: Եթէ այդ կանոնադրութիւնը պոլոժէնիայի կամ ազգային սահմանադրութեան նման կայսրից, կամ խալիֆից հաստատուած լինէր, յայտնի բան է կըհպատակեցնէր գործի գլուխ անցած բոլոր պաշտօնականներին. բայց ինչ օգուտ, որ ինքը պարսկական պետութիւնն անգամ չէ զգացել մինչև օրս դրական օրէնսդրութեան վեհութիւնը և անհրաժեշտութիւնը:

Ստրպատականի թեմական առաջնորդարանի, վարչական գործերի, ռուսմանական խորհուրդների համար Մուշտեղեան եպիսկոպոսի օրով կազմուած կանոնադրութիւնը բոլորովին ոտնատակ արաւ նրա յաջորդ Ստեփաննոս Միթիթարեանը: Այս անձնաւորութիւնը, որ զիմակաւորած էր քամելիօնի մաշկով, թեմի բոլոր գործերը, ռուսմանարանները, հոգաբարձութիւնները ամփոփած իր բոլի մէջ, ամեն բան ծառայացրել է իր «եսին», իր հաճաքին և ամեն սրբութիւն ոտնատակ տաւով, տիրել է վիճակին, բուրդ բռնակալ շէյխերի նման:

ԱՏ.

(Վերջը միւս անգամ)

Գ Ե Ղ Ա Ր Է Ա Տ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՄ

Ամսոյս 6-ին Թիֆլիսի Արտիստիքական ընկ. թատրոնում դերասան Գալֆայեանը ներկայացրեց «Համիէ» ողբերգութիւնը: Թատրոնը ծայրէ ի ծայր լի էր ժողովրդով, և դա շատ հասկանալի է. վերջին տասն երեք տարւայ ընթացքում մեր վաղաթառամ Ադամեանից և խաղացի Բոսսիից յետոյ, դեռ չէր գտնուել մի դերասան, որ վստահաւոր ձէքսպիլի այդ լաւագոյն ողբերգութիւնը նորից՝ դնել բեմի վրայ: Ուրեմն և հասկանալի է, որ շտապում էր թատրոն այդ երեկոյ, ով հետաքրքրուած էր մեր բեմի դրութիւնով ու նրան կեանք խոստացող դերասաններով:

Պ. Գալֆայեան առաջին անգամն է մեր հասարակութեան առաջ բեմ դուրս գալիս, էն էլ մի այնպիսի

*) Տեա Տարազ № 10.

ծանր, պատասխանատու դերում, ինչպիսին է «Համլետ» դերը. «Համլետ», որ աշխարհիս ամենագիտուն քննադատների հետազոտութեանց առարկայ է եղել, «Համլետ», որի վրայ ձէքսպիրը 16 տարի աշխատել է, շատերի համար, սակայն, թողնելով մինչև օրս անհասկանալի և անբացատրելի իր գլխավոր հերոսը. կարծես թէ այսպէս վարելով՝ անմահ ձէքսպիրը կամեցել է ամեն մի դերակատարի թողնել ազատ կամքին ներկայացնելու այս երիտասարդ իշխանին ըստ իր արտիստիքական հասկացողութեան:

Ուրեմն ամեն մի դերասան իրաւունք ունէ ստեղծել իր «Համլետ» (երբ խօսքս մասնաւորապէս Համլետին է վերաբերում). ոչ ոք, ի հարկ է, չի հերքի, որ իսկական գեղագէտ դերասանը առհասարակ ստեղծում է իր ամեն մի դերը: Ամեն մի անհատի մէջ ինքնուրոյնութիւնը մեծ արժէք ունէ, նմանապէս և մի դերասանի մէջ. քանի թարձր է մինի գիտութիւնը, զարգացումը և հասկացողութիւնը, այնքան աւելի ինքնուրոյն է լինում նա իր արհեստում. իսկ գիտութիւնը, զարգացումը և հասկացողութիւնը ինքնըստինքեան չեն գալիս, այլ դրանք միշտ լինում են երկար աշխատանքի հետեան, երկար ուսման պտուղ. աւելորդ է ասել, որ կան և այնպիսիներ, որ ինչքան էլ սովորելու լինին, էլի նոյնն են մնում. այսպիսիների մասին չէ խօսքս: Ձիրքը, ընդունակութիւնը հեշտացնում են գիտութիւնն ըմբռնել: Ուրեմն՝ ով ձիրք ունէ, ով տէր է ընդունակութեան, նա աշխատանքի միջոցով կարող է իր սրտի սիրած՝ արհեստը հասցնել մեծ կատարելագործութեան:

Ահա այս տեսակէտիցն ենք մենք նայում պ. Գալֆայեանի պատկերացրած «Համլետ» վրայ:

Պ. Գալֆայեանը ունէ բեմական տեսք. նա ըստ երևոյթի շատ ջղաւիւն է, միմիկան բաւական զարգացած է. նրա ներկայացրած «Համլետ» թէև մարդուս վրայ չէ թողնում տպաւորութիւն (համարեա բոլոր ժամանակը գիտես, որ այդ ամենը կարտաբերում է բեմի վրայ), բայց և այնպէս ունէ իր մի քանի աջող տեղերը, կտորները, որոնք և ցոյց են տալիս պ. Գալֆա-

յեանի ներքին կրակը, ձիրքը, որը, սակայն, դեռ վարժ չէ արտայայտւելու:

Եթէ մենք ապրիլի 6-ի ներկայացմանը տալինք մասնաւոր տեսակէտ, պէտք է ասելինք, որ «Համլետ» — Գալֆայեանը, ունէր աւելի շատ անաջող բան աջող տեղեր, աւելի բացասական քան դրական, ուրեմն և պէտք է ասելինք, որ «Համլետ» չընաջողեց պ. Գալֆայեանին:

Մեր կարծիքով այդ ներկայացումը մի նմուշ էր, որպէսզի որոշէր, թէ առհասարակ պ. Գալֆայեանը ընդունակ է բեմ դուրս գալու, ունէ մի աստուածատուր ձիրք ապագայում հանճարեղ տիպարների և հասարակ մահկանացուների մէջ ներդաշնակութիւն գցելու, — ահա այս տեսակէտից պէտք է ուրախութեամբ ասենք, որ այն, պ. Գալֆայեանին որոշեաւ է այդ բոլորը անելու. Բայց այն պայմանով, որ միայն իր ընդունակութեան ու ձիրքի վրայ յոյս չըդնէ, այլ շատ լրջօրէն պարապէ, ուսումնասիրէ թատերական արհեստը, գեղարւեստը, իր բազմատարած ճիւղերում: Միայն ջղերով չէ կարելի խաղալ, այլ հարկաւոր է, որ այդ խաղը հիմնւած լինի և մեծ աշխատանքի և բազմակողմանի անալիզի վրայ, այլ կերպ չէ կարելի ներկայացնել ձէքսպիրի դժուար ընկերտուարի հերոսներին, տիպերին: Տեխնիկան էլ իր կարևորութիւնն ունէ, հարկաւոր է դերասանին և ձայն, ուրեմն պէտք է վարժեցնել և ձայնը, որ չուտով չըսպառուի, թողնելով տիպոջը անել դրութեան մէջ ամենալրջամտիկ տեղերում, միայն խաղով, առանց ձայնի չէ կարելի արտայայտել հոգեկան վանազան դրութիւնները, և այլն և այլն:

Բայց չէ կարելի մի մարդուց պահանջել ամեն բան. խորհուրդ տալը շատ հեշտ է: Մեր մասնագէտները՝ առհասարակ, դերասաններն էլ, մասնաւորապէս, միշտ գտնւում են անապահով դրութեան մէջ, ուրեմն հարկաւոր է որ պ. Գալֆայեանին օժանդակութիւն անէ մինը, կամ մի խումբ, որպէսզի նրան հնար լինի շարունակելու զարգացնել, կատարելագործել իրան այն արհեստի մէջ, որի արժանաւոր ներկայացուցիչը կարող է ապագայում լինել մեր մէջ:

Մասնախօսութիւն

Кн. Г. М. Тумановъ.— „Земельные вопросы и преступность на Кавказѣ“: ՍՊԲ. 1901, գինն է 1 ռ.

Իշխ. Թումանեանի գիրքը ներկայացնում է մի ժողովածու իր այն յօդաւանդի, որոնք որոշ ժամանակաց ընթացքում երևան են եկել զանազան պարբերական հրատարակութիւնների մէջ: Այդ յօդաւանդը հետեւալներն են. հողային անկարգութիւնը, գաղթականութիւնը (ռուսաց), դասակարգային, խիզախական հարցերը, աւաղակութիւնն ու ինքնադատութիւնը: Չընայած, որ բոլոր այս հարցերը մասնագիտական հարցեր են, հեղինակը այնպէս է շօշափում նրանց, որ ամեն մի ինտելիգենտ մարդ, կարող է կարդալ այդ գիրքը առանց ձանձրութեան և շնորհիւ հեղինակի հանգիստ ու պարզ ոճի — մինչև անգամ հաճոյքով:

«Անդրկովկասի հողային բարեկարգութեան ամենագլխաւոր թշնամիներից հողային սեպականութեան անհրաժեշտ դոկումենտների բացակայութիւնն է», ասում է հեղինակը: 1861 թ. մտցրած է Կովկասում դատաստանական սահմանադրութիւնը, և մինչև 1886 թ. ամբողջ Անդրկովկասում չաջողեց երկրի միայն $\frac{1}{25}$ մասի համար անվիճելի սահմաններ որոշել, ոչ պակաս նշանաւոր խոչընդոտ է պետական և ժամանակաւոր պարտադիր հողագործների անորոշ, անբնական և անիրաւացի դրութիւնը: Ի նրկատի առնելով անդրկովկասեան գիւղացու զանազան տուրքերը, պաշտօնական հետազոտիչները մինչև այժմ հաւատացրել են, որ այդ գիւղացին աւելի քիչ է ծանրաբեռնւած տուրքերով քան Ռուսիայի միջին նահանգների հողագործը. պետական կաւաճքների նախարարութեան գործակալները կարողացան ցրել այդ սխալը, պարզեց, որ մեր գիւղացին շնորհիւ իր իրաւաբանական դրութեան անորոշութեանը, բացի տէրութեան, պար-

տաւոր է իր արդիւնքներին մի մասը տայ և ուրիշներին:

Ինչ վերաբերում է ռուսաց գաղթականութեան, հեղինակը ցոյց է տալիս, որ հողի պակասութիւնը միակ պատճառը չէ, որ մղում է ռուս գիւղացուն թողնել իր հայրական տունն ու երկիրը և գաղթել Կովկաս, որովհետեւ այն նահանգները, որտեղից ըսկիդք էին առնում գաղթականութեան գլխաւոր հոսանքները, չեն կարող հողային տեսակէտից ամենաաղքատ համարուել: Տուրքերի անչափաւոր բարձրութիւնը ստիպում է ռուս գիւղացուն առանց որոշ գիտակցութեան, վեր կենալ և գնալ գաղթել դէպի իր համար առաւելական Կովկասը: Բայց այդ գաղթականութիւնը չէ յաջողւում, պատճառ, որ գաղթականական հարցը Ռուսիայում ամենէին ուսումնասիրւած չէ և չէ ղեկավարում որ և է հեղինակաւոր կողմից: Մի քանի տարի սրանից առաջ, մայրաքաղաքների մի քանի ռուս լրագրողներ, ինչպէս և «Կաւկազ» լրագիրը Վելիչկոյի օրերով, այդ անյաջողութիւնը վերագրում էին հայերի խարդախութիւններին: Հեղինակը երկար կանգ է առնում այդ կէտի վրայ:

Հետաքրքիր է «Աւազակութիւն և ինքնադատութիւն» գլուխը: Աւազակութեան, սպանութիւնների գլխաւոր պատճառը Անգրկովկասում— հողային և ջրի վէճերն են: Իշխ. Թումանեանը սխալում է հերքելով արեւելեան տաք տեմպերամենտի նշանակութիւնը սպանութիւններին մէջ: Զատ ճիշտ է միւս կողմից, որ ոճրագործութիւնների թիւը Անգրկովկասում բարձր է երևում այն պատճառով, որ այն, ինչ որ ռուսաց օրէնսդրութիւնը ոճիր է համարում, տեղալին կարծիքով— ոճիր չէ: Տէրութեան պիտաւոր ուշադրութիւնը ամբողջ մի տարւայ ընթացքում կենդանացած է եղած Կովկասի զինուորական նւաճման վրայ. քաղաքացիական հարցերը չեն կարողացել զուգընթացաբար հետեւել պատերազմական յաջողութիւններին: Օրէնսդրութիւնը չէ կարողացել յարմարել տեղական բարդ հանգամանքներին ու սովորութիւններին, որովհետեւ այդ սովորութիւնները հարկաւոր ժամանակ ուսումնասիրւած չեն

եղել: Հեղինակը բողոքում է լսող այն կարծիքի դէմ, որ արեւելի խիստ, քան աւազակների վերաբերմամբ գոյութիւն ունեցող օրէնքները աւազակութեան դէմ ամենալաւ միջոց կըլինեն: Նա մատնանի է անում քրէական իրաւունքի պատմութեան վրայ, որը հերքում է այդ կարծիքը: Ճիշտ է, չէ կարելի հաստատ ասել, որ խիստ միջոցները նազեցնում են ճիշտ ոճրագործութիւնների թիւը: Կարող ենք նկատել, որ հեղինակաւոր իրաւաբանների ու հոգեբանների կարծիքով— ոչ այնքան օրէնքի խստութիւնն է պահում մարդուն ոճիր գործելուց, որքան վստահութիւնը, որ այդ ոճիրը կըյայտնէ և կըյառաւելի, ուստի կարող ենք բաւականապէս մեր օրէնսդրութեան խստութեամբ և ցանկալ որ, օրինակ, աւազակները արեւել յաջող կերպով հալածին ու միջոց չունենան տերրորի ենթարկել ամբողջ գաւառները «պետութիւն ստեղծելով պետութեան մէջ»:

Գ. Մ.— ԿԱՐ.

ԿՐԺՖՈՒՅԻ ՍՈՖԻԱ ՏԱԼՍՈՅԱՅԻ ՆԱՄԱԿԸ ՄԻՏՐԱՊՈԼԻՏ ԱՆՏՈՆԵՅԻՆ

«Ձերդ բարձր սրբազնութիւն. Լըրագրողների մէջ երեկ կարդալով իմ ամուսնուն՝ գրաւի Լև Նիկոլայեիչ Տալսոյի եկեղեցուց անջատելու մասին Սինոդի արած անգութ կարգադրութիւնը և եկեղեցու հովիւների ստորագրութիւնների թուում տեսնելով նաև ձեր ստորագրութիւնը, ես չըկարողացայ կատարելապէս անտարբեր մնալ այդ բանում: Իմ վշտալի գայրոյթը ահման չունի: Եւ ես գայրանում եմ ոչ այն տեսակէտից, որ այդ թղթի շնորհիւ հոգեպէս պիտի կորչի իմ ամուսինը. դա մարդկանց դորձը չէ, այլ Աստուծոյ գործը: Մարդկային հոգու կեանքը կրօնական տեսակէտից ոչ ոքի, բացի Աստուծուց, չաշտի չէ և, բարեբախտաբար, ենթակա չէ: Բայց այն եկեղեցու տեսակէտից, որին ես եմ պատկանում և որից երբէք չեմ հեռանալ, — մի եկեղեցի, որ ստեղծել է Քրիստոս օրհնելու համար Աստուծոյ անուանով մարդկային կեանքի բոլոր ամենակարևոր բովէ-

ները՝ մարդկային ծնունդները, պսակները, մահերը, վշտերն ու ուրախութիւնները... — որը բարձրագոյ պիտի յայտարարէ սիրոյ, ամենաթողութեան օրէնքը, սէր դէպի թշնամիները, դէպի մեզ ատողները, որը պէտք է աղօթի ամենքի համար, — այս տեսակէտից ինձ համար անհասկանալի է Սինոդի կարգադրութիւնը: Այդ կարգադրութիւնը մարդկանց մէջ կըյարուցանէ ոչ թէ համակրանք (բացի գուցէ «Мое. Бѣд.»-ից), այլ գայրոյթ և դէպի Լև Նիկոլայեիչը մեծ սէր ու համակրանք: Արդէն մենք ստանում ենք այդպիսի սիրոյ և համակրանքի արտայայտութիւններ ամբողջ աշխարհից — և նրանց վերջը չի լինելու: Չեմ կարող չըլիշատակել նաև մի վիշտ, որ ես կրել եմ իմ լսած մի անհեթեթութիւնից. այդ անհեթեթութիւնն այն է, որ Սինոդը գաղտնի կարգադրել է քահանային, որ Լև Նիկոլայեիչի մարմինը մահից յետոյ եկեղեցի չըտանեն: Ուսմ ես ուզում պատժել — մեռելին, որ արդէն ոչինչ չէ ըզգում. մարդուն, թէ նրան շրջապատող մերձակա և հաւատացեալ մարդկանց: Եթէ այդ սպառնալիք է, ապա ում և ինչի դէմ է ուղղւած այդ ըսպառնալիքը: Ամուսնուս եկեղեցի տանելու և նրա վրայ եկեղեցում աղօթելու համար միթէ չեմ գտնիլ այնպիսի օրինաւոր քահանայ, որը չի վախենալ մարդկանցից սիրոյ իսկական Աստուծոյ առաջ, կամ այնպիսի ոչ օրինաւոր քահանայ, որին կըկաշառեմ մեծ փողեր տալով այդ բանի համար: Բայց այդ ինձ հարկաւոր էլ չէ: Ինձ համար եկեղեցու սպասաւորներ ես համարում եմ միայն նրանց, ով ճշմարտապէս հասկանում է եկեղեցու նշանակութիւնը: Իսկ եթէ եկեղեցի ընդունենք այն մարդկանց, որոնք յանդգնում են իրանց բարկութեամբ խանդարել ամենաբարձր օրէնքը — Քրիստոսի սէրը, այն ժամանակ մենք՝ իսկական հաւատացեալներս և եկեղեցի չաճախողներս վաղուց կըհեռանայինք այդ եկեղեցուց: Եւ եկեղեցուց հեռանալուն համար մեղաւոր եմ ոչ թէ մոլորւած մարդիկ, այլ նրանք, որոնք գոռոզաբար այդ եկեղեցու գրուել են համարում իրանց և սիրոյ, հնազանդութեան ու թողութեան փո-

խարէն հոգեւոր դահճներ են դարձել նրանց համար, որոնց Աստուծոյ թէկուզ հէնց եկեղեցուց դուրս, աւելի հեշտ կընէրէ իրանց խոնարհ, երկրաւոր բարեքներէջ բոլորովին հեռացած և առ մարդիկ սիրով և օգնութեամբ լցւած կեանքի համար, քան եկեղեցու այն հովիւներին, որոնք շողակնեայ խոյր ու աստղեր են կըրում, բայց պատժում են եկեղեցուց հեռացողներին: Ներքոյ իմ ասածները կեղծաւոր պատճառաբանութիւններով հեշտ է: Բայց ճշմարտութեան և մարդկանց իսկական մտադրութիւնների խորին հասկացողութիւնը ոչ ոքի չի խաբիլ:

Իրաճուհի Սոփիա Տոլստոյա

26 փետր. 1901 թ. >

Միտրապոլիսի պատասխանը

«Յարգոյ տիկին Սոփիա Ալէքսէնա. Ոչ թէ այն է անգութը, ինչ որ արել է Սինդը ձեր ամուսնու՝ եկեղեցուց անջատուիլը յայտարարելով, այլ անյլ անգութը, ինչ որ ինքն է իրան արել հրաժարելով Յիսուս-Քրիստոսի, կենդանի Աստուծոյ Որդու, մեր Քաւիչի և Փրկչի հաւատից: Այդ հրաժարման վրայ էլ վաղուց պիտի թափէիք ձեր վշտալի զայրոյթը: Եւ ի հարկէ տպագրւած թղթի մի կտորից չէ, որ պիտի կորչի ձեր ամուսինը, այլ այն բանից, որ նա երես է՝ շրջել չափաւանական կեանքի Աղբիւրից: Քրիստոնեայի համար անխմտ բան է կեանքն առանց Քրիստոսի, Որի ասելով՝ «Իրան հաւատացողը չափաւանական կեանք ունի և անցնում է մահւանից ի կեանս. իսկ չընդհատացողը կեանքը չի տեսնիլ, այլ Աստուծոյ բարկութիւնը մնում է նրա վրայ» (Յովհան. III, 15, 16, 36, V, 14), ուստի և Քրիստոսին ուրացողի մասին այն միայն կարելի է ասել, որ նա անցել է կեանքից ի մահ: Հէնց այս բանումն է ձեր ամուսնու կործանումը. բայց այդ կործանման համար մեղաւոր է ինքը միայն և ուրիշ ոչ ոք: Քրիստոսի հաւատացեալներից է բաղկացած եկեղեցին, որին, ձեր ասելով պատկանում էք դուք, և հաւատա-

ցեալներին, իր անդամների համար է՝ այդ եկեղեցին օրհնում Աստուծոյ անունով մարդկային կեանքի բոլոր ամենակարեւոր բովանդակները, ծնունդները, պսակները, մահերը, վրէտներն ու ուրախութիւնները, բայց երբէք չի անում և չի կարող նա անել այդ բանն անհատների համար, կռապաշտների համար, Աստուծոյ անունը հաշտողների համար, իրանից հեռացողները համար, նրանից ոչ ազօթք, ոչ օրհնութիւն ստանալ չըցանկացողների համար և առ հասարակ այն բոլորի համար, որոնք նրա անդամը չեն: Ուստի այդ եկեղեցու տեսակէտից Սինդի կարգադրութիւնը կատարելապէս հասկանալի է և պարզ՝ ինչպէս Աստուծոյ օրը: Եւ սիրոյ ու թողութեան օրէնքը դրանով ամենեւին չի խանգարում: Աստուծոյ սէրն անսահման է, բայց նա ևս ներում է ոչ ամենքին և ոչ ամեն բանի համար: Սուրբ հոգուն հաշտելի չի ներում ոչ այս, ոչ այն կեանքում (Մատթ. XII, 32): Աստուծոյ մարդուն միշտ որոնում է իր սիրով, բայց մարդը երբեմն չի ուզում ընդունել այդ սէրը և փախչում է Աստուծոյ Նրբից, ուստի և կործանում է: Քրիստոս խաչի վրայ ազօթում էր իր թշնամիների համար, բայց նա ևս իր առաջին քահանայական ազօթքի մէջ արտասանեց իր սիրոյ համար մի դառն խօսք, թէ կորաւ կորստի որդին (Յովհան. XVII, 12): Ձեր ամուսնու մասին, քանի նա կենդանի է, կարելի չէ դու ես ասել, թէ նա կորած է, բայց բոլորովին ճշմարտութիւնն է ասւած նրա մասին, թէ նա անջատել է եկեղեցուց և նրա անդամը չի կազմում, մինչև որ զոջայ և վերստին յարի նրան: Իր յայտարարման մէջ այս մասին խօսելով Սինդը վկայեց միայն գոյութիւն ունեցող փաստը, ուստի և զայրանալ նրա վրայ կարող են միայն նրանք, որոնք չըզոյտեն, ինչ են գործում: Դուք համակրութեան արտայայտութիւններ էք ստանում ամբողջ աշխարհից: Ձեմ գրքումնում այդ բանի վրայ, բայց կարծում եմ, որ դրանում միմիջարեւել ոչինչ չունիք: Կայ մարդկային փառք և կայ Աստուծոյ փառք: «Մարդկային փառքը

խոտի ծաղկի պէս է. խոտը չորացաւ և նրա ծաղիկը թափւեցաւ, իսկ Տիրոջ խօսքը մնում է չափաւան: (Պետր. 1, 24, 25): Երբ անցեալ տարի լրագրները լուր տարածեցին, թէ՛ գրափը հիւանդ է, եկեղեցու պաշտօնեաների համար մի աչսպիսի հարց ծագեց իր ամբողջ գորութեամբ. պէտք է արդեօք նրան՝ հաւատից և եկեղեցուց անջատւածին արժանացնել քրիստոնէական թաղման և ազօթքների: Դիմումներ եղան Սինդին, և Սինդը քահանաներին ի հրահանգութիւն վաղաքի կերպով տրւեց և կարող էր տալ միայն մի պատասխան՝ պէտք չէ, եթէ մեռնի առանց վերականգնելու իր չարաբերութիւնը եկեղեցու հետ: Այստեղ ոչ ոքի դէմ սպառնալիք չըկայ, և ուրիշ պատասխան չէր կարող լինել: Եւ ես չեմ կարծում, թէ գտնւի մի որեւէ, թէկուզ ոչ օրինաւոր, քահանայ, որը վստահանայ գրափի վրայ, քրիստոնէական թաղման կարգ կատարել, իսկ եթէ կատարի էլ, ապա անհաւատացեալի աչսպիսի թաղումը սրբազան Տիսի յանցաւոր պրոֆանացիա կըլինի: Բայց և ինչո՞ւ բռնութիւն գործել ձեր ամուսնու վրայ: Ձէ որ, անտարակոյս, նա ինքը չի կամենում, որ իր վրայ քրիստոնէական թաղման կարգ կատարի: Քանի որ դուք, որ կենդանի մարդ էք, ուզում էք ձեզ եկեղեցու անդամ համարել, և եկեղեցին իսկապէս կենդանի, խոհական էակների միութիւն է յանուն կենդանի Աստուծոյ, ապա իրանք իրանց արդէն չըւում են ձեր այն խօսքերը, թէ եկեղեցին ձեզ հարաւոր վերացական գաղափար է: Եւ ի դուր դուք յանդիմանում էք եկեղեցու սպասաւորներին, թէ նրանք բարկանում են և խանգարում Քրիստոսի աւանդած սիրոյ բարձր օրէնքը: Սինդի գործողութեան մէջ այդ օրէնքի խանգարում չըկայ: Դա, ընդհակառակը, սէր է, որով Սինդը կոչում է անում ձեր ամուսնուն, որ վերադառնայ դէպի եկեղեցին, և կոչում է անում հաւատացեալներին, որ ազօթեն նրա համար: Եկեղեցու սպասաւորներին նշանակում է Տէրը, այլ ոչ թէ նրանք իրանց են, որ գոռոզաբար, ինչպէս դուք էք ասում, նրա

գլուխն են համարում իրանց։ Նրանք շողակնագարդ խոյր ու աստղեր են կրում, բայց այդ բանը նրանց պաշտօնի մէջ ամենևին էական նշանակութիւն չունի։ Նրանք հովիւ էին մնում նաև ցնցոտի հազած և անարգւած ու հալածած ժամանակ, հովիւ կրմնան նաև միշտ, թէկուզ հարկադրւած լինին Նորից ցնցոտի հազնելու, ինչքան էլ հայհոյեն նրանց և ինչպիսի արհամարհական անուններ էլ որ տան նրանց։ Ի վերջոյ ներողութիւն եմ խնդրում, որ ձեզ իսկոյն չըպատասխանեցի։ Ես սպասում էի, մինչև որ անցնի ձեր զայրոյթի առաջին, սուր թափը։ Թող Տէրն օրհնի ձեզ ու պահի և զրախին — ձեր ամուսնուն — ողորմի։

Աճոճի, միսրապոլիս Ս. Պետրբուրգի
1901 թ. մարտի 16.

Այսեղ, այնեղ, ամենեղ

Չուշի, մարտի 27.

Քաղաքային իրաւասունների չորս տարւայ ժամանակամիջոցը լրացած լինելուց յետոյ՝ նահանգապետի կարգադրութեամբ նոր ընտրութիւններ եղան սոյն տարւայ փետրուարի 1-ին։ Հայերից ընտրեցին 26 հոգի, իսկ թուրքերից 14։ Հայ լրաւասունները հետեւեալներն են՝ Զաւաղ բէգ Իշխանեան, Սարգիս Աղամալեան, Ասրի Այդինեան, Դանիէլ Ահարոնեան, Ներսէս Ահարոնեան, Բախշի բէգ Ասրիբէգեան, Հայրապետ Ղալամեան, Գրիշ բէգ Գրիգորեան, Աստաճատուր Զանուճեան (ճարտարապետ), Նիկոլայ Եարամիշեան (բժիշկ), Նիկոլայ Զուրաբեան, Սարգիսյան բէգ Իշխանեան, Գրիգոր Քալանթարեան, Խաչատուր Ղարաբէգեան, Աղաբէգ Լալաբէգեան, Սուսա բէգ Մ. Ղարապետեան, Յովսէփ բէգ Մելիք Յովսէփեան, Նիկոլայ Օհանեան, Աւագ Պետրոսեան, Բեհբուդ բէգ Փիլոմեան, Սիբայէլ բէգ Տէր Յակովբեան, Գրիգոր Տէր Միքայէլեան, Համբարձում Տէր Մարտիրոսեան, Խաչատուր Խաչատուրեան, Մոսէս Իզբաշեան, Նիկիտ Ամբրոսեան, Սկզբում քաղաքապետ ժաւխոնեան քաջ արաւնա կամենում էր, որ հայ և թուրք իրաւասունները հաւասար լինեն։ Բայց

այդ բանը չընդունեց նահանգապետից։ Վերջինս վերջնականապէս մարտի 1-ին հաստատեց 26 հոգի հայերին և թուրքերին իրանց պաշտօնում։ Ինչպէս ասում են, շուտով քաղաքապետի ընտրութիւնը պէտք է լինի։ Ժողովրդի մէջ քաղաքապետի թեկնածութեան համար հետեւեալ անձնաւորութիւնների վրայ են մատնացոյց անում։ Զաւաղ բէգ Իշխանեան, Բախշի բէգ Ասրիբէգեան, բժիշկ Նիկոլայ Եարամիշեան, և Պերասիմ Մելիք Զահազարեան, և Ամենարեան։ Ներկայացուցիչը վերոյիշեալ չորս անձնաւորութիւններից՝ Զաւաղ բէգ Իշխանեանն է, որը յայտնի է իբրև բարձրագոյն կրթութեան տէր, յայտնի իրաւաբան, գործունեաց, բարեխիղճ և անձնէր գործիչ։ Իժմաւտաբար, ինչպէս լսում ենք, պարոնը կը հրաժարի ընդունել քաղաքապետի պատասխանատու պաշտօնը, որովհետև նա իր փաստաբանութեամբ տարեկան ահագին գումարներ է ըստանում, հետեւապէս և չէ կարող նա այնպիսի մի պատասխանատու պաշտօնում մնալ 400 ռուբլի ռոճկով։ Յամենայն դէպս ցանկալի է, որ ժողովուրդը ընտրութեան ժամանակ գիտակցաբար վերաբերէ քաղաքապետի ընտրութեան գործում, և իր բէն տալ էրիտասարդ, համալսարանական, գիտութեամբ և գործունէութեամբ օժտւած երիտասարդի, որը կարողանայ անսպառք կերպով առաջ գնալ և քաղաքը հասցնել ծագկման և բարօրութեան։ Սպասե՛ք և տեսնե՛ք։

Լևոն Յովսէփեանց

Ապագայում բացելիք Հնագիտական ընկ. երկրորդ ժողովը

Ամսոյն 8-ին տղաչոց գիմնազիաում կաջացաւ ապագայում բացելիք Հնագիտակ. ընկ. երկրորդ ժողովը Լ. Գ. Լոպատինսկու նախագահութեամբ և բժշկ. Բ. Նաւասարդեանի քարտուղարութեամբ։ Յանձնաժողովը, որի անդամներն են նոյն Լ. Գ. Լոպատինսկի և բժշկ. Բ. Նաւասարդեանը, նաև Վէլզեմբաում, Աղ. Շրիցեան և Տա. կաշլէլի։ առաջարկեց ժողովին իր մշակած կանոնադրութիւնը, որով

պէտք է բացւի «Կովկասեան ճիւղ Մոսկուայի կայսերական հնագիտական ընկերութեան»։ Ժողովը ընդունեց այդ կանոնադրութիւնը, մտցնելով նրա մէջ մի բանի փոփոխութիւններ և յանձնեց նոյն յանձնաժողովին դիմել, ուր հարկն է, ընկերութեան բացման թույլատուութիւնը ստանալու համար։

«Тифлисский Институт»-այդ առթիւ ասում է՝ «չէ կարելի չըցանկալ, որ շուտով իրականանայ այդ գեղեցիկ զաղափարը, Մոսկուայի կայսերական հնագիտական ընկերութեան Կովկասեան ճիւղի հիմնադրութիւնը։ Կովկասը, հնագոյն ժամանակների պատմութեան այդ ասպարէզը, բովանդակում է հնութեան արձանների և յիշատակների այնքան թանգագին և զանազան ժողովածու, որ ներկայանում է հնագիտութեան սիրողների ցիտապէս հետախուզելու և քննելու համար իբրև մի անսպառ նւթ։ Իւրաքանչիւր պատմական շրջան, իւրաքանչիւր ազգութիւն թողել են այստեղ իրանց պատմական գոյութեան հետքեր։ Որոնել և գտնել այդ հետքերը և նրա հիման վրայ գիտական բացատրութիւն տալ այս կամ այն պատմական փաստին, լուսաբանել մի կամ միւս պատմական շրջանը, անխախտելի պահել ժամանակի աւերիչ ազդեցութիւնից և աւազակային կողպումից հնութեան արձանները, — ահա այն խնդիրները, որոնց հետեւելով և իրականացնելովը Կովկասեան հնագիտական ճիւղը մեծապէս ծառայած կըլինի հնախնութեանը մասնաւորապէս և գիտութեանը ընդհանրապէս։ Ահա այս կողմից է, որ ցանկանում ենք ապագայ ընկերութեան գեղեցիկ նպատակներին կատարեսլ յաջողութիւն»։

Դ ա ղ ո ճ ա կ ա լ

Սկսած անցեալ չուհար ամսի երկրորդ կիսամեակից զանազան նախարարութիւնների ենթակաջ բարձրագոյն ուսումնարանների մէջ տեղի ունեցան զանազան ժամանակ ուսանողական անկարգութիւններ, որոնց հետեւանքն էր պատկական արձակուրդներից առաջ նրանց շատերի մէջ ուսումնական

պարապմունքների ընդհատումն: Պարապմունքների այդպիսի ընդհատումը, որ պատճառ եղաւ նրանց կանոնաւոր վերջ ստանալուն, ստեղծեց այնպիսի մի դրութիւն, որը կըհարկադրէ ուսանողներին կամ կորցնել ուսումնական տարին, կամ մինչև անգամ մի քանի դէպքերում, գործադրող կանոնների զօրութիւնով, հեռանալ ուսումնարաններից: Այդպիսի հետևանքները պէտք է ծանր հարած տան ուսանողների վիճակին, իսկ նրանցից շատերի համար, անձնական կամ ընտանեկան դրութեան պատճառով, իսկական թշուառութիւն լինել:

Լուսաւոր. նախարարի նախագահութեան տակ Բարձրագոյն Հանոցութիւնով հրաւիրուած բոլոր այն հիմնարկութիւնների գլխաւոր կառավարիչների խորհուրդը, որոնց մէջ կան բարձր ուսումնարաններ, անհրաժեշտ համարեց՝ ուսումնական կեանքին կանոնաւոր ընթացք տալու համար չիշեալ ուսումնարանների մէջ, ընդունել հետեւեալ միջոցները.

1) Ապրիլ ամսի ընթացքում բարձր ուսումնարաններում վերանորոգել ուսումնական պարապմունքները կամ թէ պատշաճաւոր ուսումնարանական վարչութեան կարգադրութիւնով, ըսկսել անմիջապէս փոխադրական և աւարտման հարցաքննութիւնները, այն ժամանակամիջոցներում, որոնք որոշուած են հարցաքննութիւնների սովորական կարգով:

2) Եթէ ուսման դասընթացն անցնելու և հարցաքննութիւններ կատարելու համար մինչև ամառւան արձակուրդների ժամանակամիջոցը բաւական չլինի, շարունակել այդ պարապմունքները և հարցաքննութիւնները և արձակուրդի միջոցին, թոյլ տալով պատշաճաւոր ուսումնարանական վարչութեանը որոշել դրա համար կարևոր ժամանակ:

3) Առանց առանձին պատճառներով հարցաքննութիւնների չընկերացողներին կամ յաջող չընդունողներին ենթարկել բոլոր այն հետևանքներին, որոնք ցոյց են տաւած այդ դէպքում, իւրաքանչիւր ուսումնարանի կանոնների մէջ:

4) Բարձր ուսումնարաններում, իբրև բացառութիւն, թոյլ տալ ներ-

կայ տարւայ մէջ աշնան հարցաքննութիւններ և վերաքննութիւններ առանձին չարգելի դէպքերում՝ զատ զառ անձինքների համար, վերջիններս խնդրանաց և ուսումնարանական վարչութեան թոյլտուութեան համաձայն:

— «Русск. Вѣд».-ի ասելով շուտով ուսումնարանական վարչութիւնը բընելու է ռէալական դպրոցներում բընական գիտութիւնների, թւաբանութեան և նոր լեզուների ծրագրերը բնդարձակելու հարցը. բացի այդ՝ բընելութեան է ենթարկելու կանանց գիմնագիտութիւնների դասաւանդութեան ծրագիրը և մտադրութիւն կայ նրան հիմնովին փոփոխել:

— Մանկավարժական շրջաններում տարածել է միլուր, թէ կրտսիքական գիմնագիտութիւնների մէջ պէտք է ուսման դասընթացը պակասացնեն մի տարով և թէ բաւականաչափ կըրճատելու են հին լեզուների ծրագիրը և առաւելապէս չունարէն լեզւինը:

Գրական նորութիւններ

Պետար Իսաևիչ Վեյնբերգի գլխաւոր խմբագրութիւնով, լոյս է տեսնելու մի հարուստ «Գեղարեստագրականակալան ժողովածու Ջանեեանի յիշատակին»: Պետերբուրգի հայ ուսանողութիւնը այս վերին աստիճանի համակրելի նպատակը իրագործելու համար կազմակերպել է մի մասնախումբ, որը խնդրում է բոլոր այն անձանց, որոնք ունեն հանգուցեալ Ջանեեանի նամակները, լուսանկարները և որոնք մօտ են եղել նրան և կարող են տալ նրա մասին գրած չիշողութիւններ և առհասարակ կարող են տալ նրա կեանքին և գործունէութեանը վերաբերեալ տեղեկութիւններ, չըխնայեն օժանդակել ժողովածուին նիւթ և շքեղութիւն տալու համար: Լուսանկարների և նամակների օրինակը և պատճէնը վեր առնելուց յետոյ, կըվերադարձեն յետ: Ճանապարհաճախը մասնախումբը իր վրայ է առնում: Պէտք է դիմել այս հասցեով. Петербургъ, Колокольная ул., д. № 9, кв. 7. Иоакиму Лазаревичу Беделянцу.

— Անդրկասպեան երկրով հետաքրքրողները կարող են օգուտ քաղել նորերումս Ասխաբադում հրատարակած մի պատկերազարդ երկրագրական հարուստ բովանդակութիւն ունեցող լուրջ հեղինակութիւնից, որի վերնագիրն է «Закспийская область», հրատ. Կ. Մ. Ֆեդորովի, Ասխաբադ, 1901 թ.: Գինն է երեք ռուբլի:

Մ Ո Հ Ա Յ Ո Ւ Յ Ա Կ

Սեփան Ոսկան

Լրագրներից իմանում ենք յայտնի ժողովրդական գործիչ, առնկաւայ ըստեփան Ոսկանի մահը: Հանգուցեալը երկու ժամանակ հրատարակում էր Զմիւռնիայում «La Réforme» լրագիրը: Նա ժիւլ Սիմոնի դատընկերն էր Սորբոնի համալսարանում: 1848 թ., Քրանտիական յեղափոխութեան մէջ մասնակցելիս, նա ծանր վեճ էր օտացել: Նա այն պատիճանի աւաջաղէմ անձնաւորութիւն էր, որ Մաձմիքին նրան հրաւիրեց Կաւուրի որդոց դատաւարակելու: Զմիւռնիացի հայրենակիցները շուտով հրաւիրեցին նրան Մետրովքում դպրոցի տեսչի պաշտօնը ստանձնելու: Նա ջերմաջերմ սիրտաւոր էր Քրանտիային և օտարական յարաբերութիւն էր պահպանում իւր այնեղի բարեկամների և ընկերների հետ:

Նամակներ խմբագրութեան

1

Առ 13 դեկտեմբեր 1900 Գամառ-Քաթիպալի մահարձանի գումարը էր 2521 ռ. 81 կ.:

Ստացանք տոկոս 56 ռ. 66 կ. պ. Ա. Գեանջեցեանից, Յ. Թումաշեանի և ընկ. Ճառալոյնից հանգանակած 36 ռ. 50 կ., Մ. Զորշորեանից և Պ. Խաթրանեանից տաս տաս ռուբլի, պ. Ա. Յարութիւնեանից և Վ. Միլիքեանից 2 ռ. 80 կ. ընդամենը 115 ռ. 95 կ.:

Ուրեմն ողջ գումարը առ 2 ապրիլի կըլինի մեր մօտ 2637 ռ. 76 կ.:

Անձա բանաստեղծի չիշատակը յարգողներից սպասում ենք դեռ նւէրներ. Нахичевань на Дону, Григоріо Чалхушьяну.

Գ. Ր. ՉԱԽՈՒՇԵԱՆ

II

«Նոր-Նախիջևանի չ. Բարեգ. ընկ. մտադիր է մօտ ժամանակում առանձին հրատարակութեամբ լոյս ընծայել ազգիս բանաստեղծ հանգուցեալ Ռափայէլ Պատկանեանի բոլոր անտիպ և նրա երկասիրութիւնների երկհատոր ժողովածուի մէջ չըմտած աշխատութիւնները, իբրեւ երբեք հաստատուած տի խնդրում է այն անձանց, որոնց մօտ գտնուում են հանգուցեալի ինքնաձեռագիր նամակները, ոտանաւորները և կամ արձակ գրածները ըստ կարելւոյն շուտով ուղարկել Երանց Գրիգոր Զախուրեանին, հետեւեալ հասցէով՝ Нахичевань на Дону, Григоріо Чалхушьяну, որոնց փոխարէն անշաղկապ կըստանան նրանց պատճէները, իսկ որոնք չեն կամենալ բնագրերը թողնել ընկերութեանս, այնպիսիներին, դրանք ընդօրինակելուց յետոյ, անպատճառ կրկերարձնեն»:

Նախագահ՝ Գր. Զախուրեան
Քարտուղար՝ Մ. Պոպովեանց

Ս ՈՒՆՈՒՄ

— Փինանսների նախարարութիւնը միտք է յայտնել բնակարանների վրայ դրած արքունական հարկը ստանալու իրաւունքը յատկացնել քաղաքային վարչութիւններին այն նպատակով, որ այդ հարկատուների որոշ մասը իրաւունք ըստանայ մասնակցել ընտրութիւններին իբրեւ քաղաքային իրաւասուներ ընտրողներ:

— Պետերբուրգի ինտելիգենտ կանանց շրջանում միտք է ծագել կազմել մի ընկերութիւն, որը ընդարձակ կերպով կարողանայ օգնել կանանց բարոյապէս և նիւթապէս:

— Բագրի նախկին քաղաքագլուխ Փոն. դեր-Նոննէ, իր խնդրանք համաձայն՝ արձակել է պաշտօնից:

— Պոստ-հեռագրական գլխաւոր կառավարչի կարգադրութիւնով այսուհետեւ ոչ մի տեղ այլ ևս չէ ընդունելու թէ պոստի և թէ հեռագրի միջոցով փոխադրութիւններ ցայտեանց:

— Իջմիածնից հաղորդում են, որ մի քանի օրից Վեհափառ Վաթիկանի օրհնութիւնը է կաղզւան և Կարս:

— Պետութեան կարգադրութեամբ Զարիցին քաղաքը պատկանում է այն քաղաքների կարգին, ուր արգելւած է բնակել դատական վճռով ոստիկանական հսկողութեան ենթարկւած անձանց:

— Ամսոյս 18-ին ժամը 12-ին Թիֆլի-

սի նահանգի արքունական կալաճների վարչութեան մէջ նշանակւած է աճուրդ Վարայագի արքունական լիճը աճուրդով տալու 1901 թ. ապրիլի 18-ից մինչև նոյն թւականի սեպտեմբերի 1-ը ձուկ բռնելու համար:

— Վովկասի ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձու գ. խ. Վ. Պ. Եանովսկին նշանակւել է պետական խորհրդի անդամ:

— Լուսաւորութեան նախարարի օգնական է նշանակւած սենատոր Ի. Վ. Մեշչանինով, որը անցեալ տարւոյ հոկտեմբերից վարում էր բանտերի գլխաւոր վարչութեան հրամանատարի պաշտօնը:

— Առաջիկայ աշնանը Թիֆլիսում կայանալիք ցուցահանդէսի մէջ, ինչպէս յայտնի է, տեղ է տրուում և Վովկասի մամուլին: Այդ բաժինը կազմակերպելու համար ապրիլի 8-ին ժողով կայացաւ Վովկասի գիւղատնտեսական ընկերութեան դահլիճում: Ժողովին ներկայ էին, խմբագիրներ, ժամանակ. խմբագիրներ և գրականութեան մէջ մի քանի աշխատողներ: Ժողովը յարմար համարեց, թէ սկզբունքով և թէ բաժինը կազմակերպելու գործը նիւթապէս ապահովելու համար, մասնակցելու հրաւիրել տեղիս գրականութեան, տպարանատէրերին և առհասարակ տպարանական գործին մօտ մարդկանց: Այնուհետեւ ընտրւեցին ցուցահանդէսի այդ բաժինը կազմակերպելու և վարելու մասնակիցներ անդամներ՝ պ. պ. Ա. Ջաբաղարի, իշխ. Գ. Թումանեան, Յ. Խաչատրեան, Ա. Քալանթար և Մ. Ճկունիս:

— Սախանի շրջակայքում Կուր գետի ափերի մօտ բոլոր դաշտերում երևացել են բազմաթիւ դաշտային մկներ: Երաշտութիւնից ցանքը ամբողջապէս չորացել է: Իսկ այդ, դաշտերը ծածկւած են մորեխով: Մորեխը սպառնում է Զանգեզուրի, Ջուշաջ և Գանձակի գաւառներին:

— Մինչ քանի ենք, որ Գերմանիայում ուսանող Վահան Նալբանդեանը նորերս Լէյպցիգում շատ չափով ըննութիւն է տւել պատմութիւնից, իր դաստիարակական դիսսերտացիան, որ արդէն ընդունւեցաւ համալսարանական խորհուրդի կողմից, ներկա է երևելի պատմագէտ Լեօպոլդ Մանկէի աշխարհայեացքի պարզաբանութեանը, ըստ իր պատմագրական աշխատութիւնների: Նշանաւոր պրոֆեսորները, ինչպէս Wundt, Zamprecht և ուրիշները կարգաւոր պ. Նալբանդեանի ձեռագիրը, մեծ գովասանքներով են վերաբերւել դէպի այդ դիսսերտացիան: Այսօր, Թիֆլիսի Սուրբ Գեորգ եկեղեցու ծրարականների ժողովում կըխորհրդակցւի հետեւեալ հարցը—տպագրել եկեղեցու հաշուով պ. Նալբանդեանի դիսսերտացիան: Պ. Նալբանդեանը ուսանել է Դերմանիայում նոյն եկեղեցու հաշուով:

Ճանապ. Աղտոգակցութիւն

— Վաղիկակազի երկաթուղու վերայ հետազոտութիւններ են կատարւում Ռոստովից մինչև Բագու. երկաթուղու երկրորդ գուզնիթաց գիծ տանելու, որը պէտք է աւարտուի երկու տարւոյ ընթացքում:

— Թոյլ է տրւած ուսումնարանների աշակերտներին՝ ամսական, տարեկան և սեզոնի երկաթուղային երրորդ կարգի տոմսակները կէս գնով վաճառել:

Խառն լուրեր

Մինչև այժմ չի պարզւել, թէ ինչից առաջացաւ Պեկինում չինական ձրմեռնային պալատի հրդեհը, որի մէջ բնակւում էր Վալդերգէէն իր շտաբով: Հրդեհին զոհ գնաց գեն. Զարցհով, այրեցին շատ իրեր. մի քանի սպաներ մնացել են զուրկ ամեն միջոցներից: Զրնայելով սրան, եւրոպական դեսպանները սկսել են մեծ եռանդով Զինաստանից առնելիք վարձատրութեան հարցով զբաղւել: Ամենից շատ վարձատրութիւն պահանջում է Ռուսիան, որը պատրաստ է իբր թէ պակսացնել, եթէ Զինաստանը մանջուրական պայմանագիրը ստորագրի: Վերջին հեռագրից իմանում ենք, որ վարձատրութեան գումարը բոլոր պետութիւնները հասցնում են 450 միլիօն տաէլի:

— Եւրոպական զորքերը շարունակ Զինաստանում արշաւանքներ են գործում. յայտնւել են այսպէս անւանւած առաջակամքեր, որոնք կարգին զինւած են և պակաս վնաս չեն տալիս եւրոպացիներին: Իսկ գեներալ Լի անցած բազմաթիւ չինական զորքերի գլուխ, պատրաստւում է եւրոպ. զորքերին ընդդիմադրել: Լի-հունգ-Չանգ աշխատում է իր միջնորդութիւնով առաջն առնել ապագայ ընդհարումներին:

— Վերջին ժամանակներս Տրանսաւալում և Օրանժում բռնկւեցին սկսել են աւելի գերիներ տալ, թէ ինքնակամ և թէ ընդդիմադրիւց յետոյ: Կիտչինները ամեն կերպ աշխատում է

հաշտութիւն կապանել բոլորների հետ, իսկ Չենքերլէնը քստմանի տարւոն հեղութիւնները շարունակել տալու կողմնակից է:

— Լրագրները չափ են խօսում Տուլունում իտալացիներին ֆրանսիացիների ցոյց տալու ընդունելութիւնների մասին: Ցոյցերին ներկայ են եղել նախագահ Լուիս և ուսուցիչ ճովակալը իր նաւատորմով: Սրանից հետեացնում են, որ հնար կըլինի ժամանակով իտալիային հեռացնել եռապետական դաշնակցութիւնից և միացնել Ֆրանսիային և Ռուսիային:

— Ֆրանսիական արտաքին գործերի մինիստր Դելկասէն և իր կաբինէտի նախկին կառավարիչ Ժիլլէմիէն որոշու հասաւ Ռուսիա Դելկասէի Ռուսիա գալով մի քանի հարցեր լուծումն կրտանան, որոնք վերաբերում են հեռաւոր Արևելքին և Եւրոպային:

— Մակեդոնական կոնգրէսը Միխայիլովսկուն ընտրեց բարձրագոյն կոմիտէի նախագահ. սրանով չափաւոր կուսակցութիւնը չաղթութիւն տարաւ Սարաֆովի ձեռքակալած կողմնակիցներից ոչ ոք չը վերընտրուեց:

— Բօլշևիկների հրամանատար Բոլժակի կինը, ինչպէս հաղորդում են Ստանդերտոնից, իր ամուսնու մօտից նորերա վերադարձել է և մեծ յոյս է տաւում, որ նրա ջանքերը, խաղաղութիւն հաստատելու, կրկնակեն չաղթութեամբ: Տիկին Բոլժա աշօմ գընացել է Պրետորիա, Կիտչենների յայտնելու իր ամուսնուն աչցելու մասին:

Ժամանակաւոր խմբագիր

Բժիշկ Արսաբէ Զիւսեան

Հրատարակիչ՝ Տ. Նազարեան

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԾԱԽՈՒՄ Է

Բանկում պարտքի համար

ԵՐԿՈՒ ՅԱՐԿԱՆԻ ՏՈՒՆ

Տասներկու սենեակից բաղկացած, գըտնուում է Դիդուբէում, Անդրէեան փողոցի վրայ:

ԴԱՐՈՒ ՊՐՈՓ

2—2

ՀԱՐԿԱՒՈՐԷ

Տարազի 1895 թ. № 19, 24, 25, 26 և 49-ից մինչև տարւոյ վերջը 1898 թ.ի № 49 և 50. 1899 թ.ի № 1, 2. 1900 թ.ի № 5. Աղբիւր 1895 թ. № 10. 1896, 1897, 1898 և 1899-ի № 2. Դիմել «Տարազ—Աղբիւր» խմբագրութեան:

Լոյս տեսաւ

Վ. ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ

Բժեկի գրոյցների № 1

«ՄԻ ԹՄԻՐ»

Գինն է 5 կոպ.

Մամուլի տակն է

«Վ Ա Տ Յ Ա Ի» 1—5

Լոյս տեսաւ

Դ-ր Վ. Տոսովեանցի և Ե. Թոփչեանի «Die Sozial-ökonomische Türkei»

աշխատութիւնը

Գինն է 2 մարկ

Դիմել՝ Berlin. Verlagshandlung R. Prager NW. 7.

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՌՈՐ ԼԻԽՆԵՐԱՆՈՑ

Բ. ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

(Կուկիա, Վորոնցովի արձանի հանդէպ)

Իււանդիւնից ընդունում են աւելն օր բացի կիրակի օրերից:

Ա. Ա. ԱՌԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

Բ. Ա. Նաւասարդեան—11—12 ժ. վիսուսն է, վերական (սիֆիլիս) և միզապոչ. և.

Ա. Մ. Չիկովանի—9—10 ժ. ալի, ներին և ներառային և.

Ա. Ի. Գոգելի—11—12 ժ. կանանց և երեխայից և.

Զ. Ի. Բարանտեանց—11—12 ժ. կանանց և երեխայից հիւանդ.

Ա. Պ. Կարապետեանց—1—1½ ժ. ներին և երեխայից և.

ԵՐԵՎԱՆԻ

Ն. Ն. Ռոսսմէկով—5—6 ժ. վերաբուժութեան և մորթու հ.

Ա. Ն. Զալակովսկի—6—7 ժ. ներառային (էլէկտրաբուժութիւն). վեներ. և մորթու հ.

Փ. Ա. Թախանով—7—8 ժ. ներին և երեխայից հ.

Բ. Ա. Նաւասարդեան—7½—8 ժ.

Վճար 50. Կ. չքաւորները ձրի համալորհիլի (կոնսիլիոնի) և օպերացիայի համար առանձին:

Օ. Տ. Աւանիսակի—օտար ծաղկահաւորեանք, բժշկական մարմնամաշտութեան դիմել 11—1 ժ:

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝ Բժշկապետ Նաւասարդեան

Բժ. Ա. ԶԻՆԵԱՆ

Վեկամիսկովսկայ փ. № 7.

Հիւանդներին ընդունում է ամեն օր առաւօտը 9—11 ժամը

երեկոյեան 5—7 ժամը.

10—3

Բժշկ. ՎԱՆԱՆ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

(Գրի, կոկորդի ակադէի հիւանդոքիւններ)

առ. 9—11 ժամը, երեկ. 5—7-ը.

ԱՐԱՐԱՏ

1901

Ս. ԷՋՄԻՍՏՆԻ ԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՒԻ ՊԱՋՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԵՐԻ

Բաժանորդագիրն է Ռուսիայում 4 ռուբլի, արտասահման 5 ռուբլի: Խնդրում ենք բաժանորդներին յայտնել իրանց ճիշդ հասցէները.

Հասցէն ՏՅ. ԵՄԻԱԴԶԻՆԵ. Типографическому Комитету, արտասահմանի համար Rédaction de la Revue «Ararat». Etchmiadzine (Caucase.) 3—3

ՀԱՆՐԷՍ ԱՄՍՈՐԵԱՅ

Բարոյական, ուսումնական, արեւոսագիտական բերքը

Տարեկան բաժանորդագիրն է 10 Ֆր. —4 ռուբլի:

Հասցէն A la Rédaction de la Revue «Hantesse» Vienne (Autriche) VII/2 Mechitharisten gasse, 4.

Լոյս տեսաւ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԶԱՆԱԶԻԶԻ

Նոր-Նախիջեւանի Ս. Խաչ վանքը

(արտ. «Նուսայ» հանդիսից)

Գինն է 40 կոպիկ

3—2